

Јасмина Тутуновић Трифунов, Драгослав Илић,
Предраг Лозо, Бојан Арбутина

Jasmina Tutunović Trifunov, Dragoslav Ilić,
Predrag Lozo, Bojan Arbutina

ПРЕБИЛОВЦИ

1941

PREBILOVCI

МУЗЕЈ ЖРТАВА ГЕНОЦИДА

Аутори изложбе и текста каталога

Јасмина Тутуновић Трифунов, виши кустос,
Музеј жртава геноцида, Београд, Република
Србија

Предраг Лозо, виши стручни сарадник за
меморијализацију, културу и политике
памћења, Републички центар за истраживање
рата, ратних злочина и тражење несталих лица

Драгослав Илић, виши стручни сарадник
за истраживања са историјског аспекта,
Републички центар за истраживање рата,
ратних злочина и тражење несталих лица

Бојан Арбутина, в. д. директора Музеја жртава
геноцида, Београд, Републике Србија

Рецензенти:

др Горан Латиновић, Филозофски факултет
Универзитета у Бањој Луци

др Драга Мاستиловић, Филозофски факултет
Универзитета у Источном Сарајеву

Стручни консултант:

Миленко Јахура, СНД „Пребиловци“

Реализацију изложбе и објављивање ове
публикације подржали су

Министарство културе Републике Србије
Фондација Музеја жртава геноцида

GENOCIDE VICTIMS MUSEUM

*Authors of the exhibition and of
the text of the catalogue*

Jasmina Tutunović Trifunov, senior museum
custodian, Genocide victims museum,
Belgrade, Republic of Serbia

Predrag Lozo, Senior Expert Associate for memo-
rialisation, culture and policies of remembrance,
The Republic Centre for Investigation of the War,
War Crime and Search for the Missing People

Dragoslav Ilić, Senior Expert Associate for historical
research, The Republic Centre for Investigation of the
War, War Crime and Search for the Missing People

Bojan Arbutina, Acting Director of Genocide
Victims Museum, Republic of Serbia

Reviewers:

PhD Goran Latinović, Faculty of Philosophy of
University in Banja Luka

PhD Draga Mastilović, Faculty of Philosophy of
University in East Sarajevo

Expert consultant:

Milenko Jahura, SND „Prebilovci“

This project is supported by

Ministry of Culture of Republic of Serbia
Genocide Victims Museum Foundation

Јасмина Тутуновић Трифунов · Драгослав Илић
Предраг Лозо · Бојан Арбутина

ПРЕБИЛОВЦИ 1941 PREBILOVCI

Jasmina Tutunović Trifunov · Dragoslav Ilić
Predrag Lozo · Bojan Arbutina

Панорама Пребиловаца (2009. године) Извор: Архив СНД „Пребиловци“

A panorama of village Prebilovci, March 2009

SND Prebilovci Archives

Нема њеної села Прибиловића. Од њеїа је остало зїаришїе. Чим је до шемеља изїорело оно шїридесеїак кућа које сачињавају њихово село, у истом шрену їогиїли су се у њој, сами од себе, нови Пребиловићи, црни, шешки и мршви, и леже јој у їрудима и не дају да дубоко удахе, а људи се, њени људи, уколико нису їобијени, їреїшворили у робље и расїурили їо свеїу.

Робиња, Иво Андрић

There is no her village Prebilovići. Only burnt-out ruins remained of it. As soon as the remaining thirty houses that comprised their village burnt to the ground, that very moment, on the spur of the moment, the new Prebilovići raised inside her, black, heavy and dead lying in her chest and preventing her from breathing deep in, and people, her people, unless they had been slaughtered, became slaves and dispersed around the world.

Ivo Andrić *The slave girl*

Из рањених груди у којима леже црни, тешки и мртви Пребиловчани и Пребиловчанке, са згаришта уништених, спаљених, напуштених и никада обновљених кућа, из стотине и стотине пребиловачких грла расутих широм света, кроз вапај, проломило се питање, које је зауставило вријеме и просторе, питање, које нас је суочило са неумољивим историјским забравима, питање, које је жудело за одговором: *Знаће ли ви где су Пребиловци?*

Знаће ли ви где су Пребиловци? — питала је Сања, Пребиловчанка, потомкиња њених Драгићевића којих је, у једном дану, убијено, њих 99. У њој су се, као у Андрићевој *Робињи*, из понора крашких херцеговачких јама, подигли и проговорили заклани, мучени и у јаму бачени наши Свети новомученици пребиловачки. Уз постављено питање Сања је пружила и одговор: *То је мјесто које треба да стоји уз имен Јасеноваца*

A question broke from the traumatized chest where black, heavy and dead men and women from Prebilovci lie, from the burnt-out ruins of the destroyed, burnt, abandoned and never renewed houses, from hundreds and hundreds of throats from Prebilovci that are dispersed all around the world, through a cry, that stopped time and spaces, the question that faced us with the merciless historical oblivion, the question that longed for an answer: *Do you know where is Prebilovci?*

Do you know where is Prebilovci? Sanja asked, a woman from Prebilovci, a descendant of her Dragičević family who were killed in only one day, 99 of them. Just as in *The Slave girl* by Andrić, the slaughtered, the tortured and thrown in the pit our Holy New Martyrs of Prebilovci rose and spoke up from the depths of the solutional pits in Herzegovina. Sanja gave the answer, too. It is *a place that must stand in memory together with*

и Јадовна. Не зашто да бисмо се хранили мржњом. Већ зашто што историја Пребиловаца мора бити позната и поштована.

Докле сеже наше памћење, индивидуално и колективно?

Колико су нас обликовале прошле стварности и у којој мјери живе данас у нама?

Када прођете кружни ток у Чапљини и скренете лијево ка селу, остављајући за собом Мустај-бегов мост који се од 1517. године надвија над Брегавом, одговори на горе постављена питања почињу сами да се нижу. И управо док пролазите кршевитим крајевима, са првим одблесцима васкрслог храма и првим сјенкама вишевијековних надгробних споменика, постаје вам јасно где су Пребиловци, топографски, али понајвише идентитетски уткани у нашу свест.

Иако можда нисте упознати са трагичном судбином овог села у долини Неретве, *Пребиловићи*, како Андрић назива село, свјесно или несвјесно, живе у свакоме од нас.

Трагови страдалничке прошлости протежу се калдрмама и сокацима, видљиви су на сваком камену, а сунце, посебно оно августовско, најјасније указује на те трагове.

А трагови су присутни и у људима. Пребиловчанима и Пребиловчанкама. И ти трагови које видимо кроз свако слово и изговорену ријеч незауостављиво нас доводе у непосредан сусрет са прошлим временима. И ту, у

Jasenovac and Jadovno. Not in order to feed ourselves with hatred. But because the history of Prebilovci must be known and respected.

How far does our individual and collective memory reach?

How much did past realities shape us and to what extent do they live inside us today?

When you pass the roundabout in Čapljina and turn left towards the village, leaving behind Mustaj-beg bridge that has been leaning over the river Bregava since 1517, the answers to the before asked questions start to line by themselves. And just as you pass through the craggy landscape, with the first glares of the resurrected temple and the first shades of the centuries old grave stones, you start to realise where Prebilovci is, topographically, but even more where it is sewn in our identity and our conscious.

Even if you are not familiar with the tragic fate of this village in the valley of the river Neretva, Prebilovići, as Andrić had named it, consciously or unconsciously, lives inside each and every of us.

The traces of the traumatic past spread across cobblestone roads and alleys, they are seen in every stone, and the sun, especially that August one, points on the traces.

And the traces are present in the people as well. Men and women from Prebilovci. And the traces that are visible through every letter and spoken word, unstoppably bring us in direct touch with the past

разговору са мјештанима Пребиловаца, сједећи на камену, који има ожиаак, испред школе која је посвједочила најмонструознијим злочинима, у близини јама које су прогутале хиљаде српских живота, ми чујемо гласове мученика који су пострадали августа 1941. године.

Терет колективне трауме и страдања данашњи мјештани подносе стоички, достојанствено, уз хришћанско сјећање и праштање, и уз незаборав. О томе свједочи њихово постојање на вјековним огњиштима, борба за сваки камен села, одлучност да се подигне храм сјећања. А опет, када из дубине душе проговоре заклани, глас им задрхти и очи засузе, и кажу, несигурним гласом, да им је најтежи терет цијелог живота био када су им се родитељи обраћали дозивајући своју дјецу из јама.

*Сећањем их подебљавам, писањем оживљавам,
сјомињањем чувам.*

И вас, али и себе од ващеј осијанка у прошлости.
Јер прошлости нисте.

Бацани у њу неколико поуша. Али увек ојсијали.
Уздигнуше главе васкрсавали. Живљем својим
печати будућности ударали.

И шу сје. И гаље сје шу! Не дам вам да замреје.
О грачу се ојребје, исјод камена сакријеје!
Не дам!

Па нека бришу по неколико поуша! Десет слова,
као милион душа и гаље дише.

times. And there, in talk with the inhabitants of Prebilovci, sitting on a stone, *that has a scar*, in front of the school that had witnessed the most monstrous crimes, near the pit that had swallowed thousands and thousands Serbian lives, we hear the voices of the martyrs who were killed in August 1941.

Those who live today stoically deal with the burden of the collective trauma and suffering, with Christian memory and forgiveness, and remembrance. This is witnessed by their being on their hearths for centuries, struggle for every stone in the village, determination to build the temple of memory. And yet, when the slaughtered speak up from the bottom of the soul, their voice starts to tremble and their eyes fill with tears, and they say, in their weak voices, that the hardest burden in their whole lives was when their parents talked to them and they were calling their children from the pits.

With my memory I bolster them; with my writing they
come alive; with my mentioning I take care of them.
Both you and also myself from your staying in the past.
For you are not the past.

You were thrown in it several times. But you always
survived.

You resurrected with your head high up. You sealed
the future with your living ones.

And you are there. You are still there! I won't let
you die.

You scratch on Christ's thorn, you hide beneath a stone!

И шаблу су вам склањали. Ал' од ње сје вечнији.

Пушоказ ми не шреба. У вас се враћам.

По леињим жејама.

У сновима.

Окшобарским сузама.

Августовским лишурџама.

Сања Драгићевић Бабић

I won't let it!

So let them erase many times! Ten letters still
breathe as millions of souls.

They also took away your commemorative plaque.
But you are more eternal than that. I don't need a
signpost. I return into you.

In summer heaths.

In dreams.

In October tears.

In August liturgies.

Sanja Dragičević Babić

Старе пребиловачке куће фотографисане у оквиру етнолошких истраживања спроведених 1983. године (Извор: архив Снд „Пребиловци“)

Old houses in Prebilovci, photographs were taken in 1983 as a part of an ethnographic research
SND Prebilovci Archives

An aerial photograph of a river with a dam and a bridge. The river flows from the top left towards the bottom right. A dam is visible in the middle ground, and a bridge crosses the river in the foreground. The water is dark, and the surrounding land is a mix of green and brown. The image has a grainy, historical quality.

ХЕРЦЕГОВИНА И ЗЛОЧИН У
ПРЕБИЛОВЦИМА 1941. ГОДИНЕ

HERZEGOVINA AND CRIME IN
PREBILOVCI IN 1941

Херцеговина је географска област посебних историјских карактеристика која се налази на југу територије данашње Босне и Херцеговине. У Независној Држави Хрватској она се, дакле, налазила на крајњем југоисточном дијелу, на граници према Црној Гори. Ту су, осим Мостара, спадали некадашњи срезови: Невесиње, Гацко, Билећа, Требиње, Коњиц, Љубиње, Љубушки и Столац. У основној подјели, она се дијели на високу и ниску, тј. горњу и доњу Херцеговину, али је присутна и подјела на источну и западну, коју дијели ријека Неретва у свом средњем и доњем току. И по овој подјели, али и по границама регија у бившој СФРЈ, Херцеговина је заузимала простор од око 9.835 km². По попису из 1931. године, овај простор насељавало је 305.630 становника, од тога 137.140 католика (44,87%), православца 98.122 (32,12%) и муслимана 70.001 (22,90%). Српско православно становништво било је

Нerzegovina is a geographical region of specific historical characteristics that is located in the south territory of the today's Bosnia and Herzegovina. In the Independent State of Croatia, thus, it was located in the far south-east part towards the boarder with Montenegro. Apart from Mostar, the region comprised following municipalities: Nevesinje, Gacko, Bileća, Trebinje, Konjic, Ljubinje, Ljubuški and Stolac. In the main division, it is divided into high and low, i.e. upper and lower Herzegovina, but there is also a division in East and West Herzegovina which are transected by the river Neretva in its middle and lower flow. By both this divisions and those of the boarders of the regions in former SFRY, Herzegovina took about 9,835 km². According to the 1931 census, the population of this region was 305,630 inhabitants out of which there were 137,140 Catholics (44.87%), 98,122 Orthodox (32.12%) and 70,001 Muslims

већинско у срезовима источне Херцеговине (Љубиње, Требиње, Билећа, Гацко и Невесиње). Хрвати су били већина у Мостару, Стоцу и Љубушком, а муслимани у Коњицу.

На почетку Другог свјетског рата, у источној Херцеговини Срби су били већински народ (70% од 100.000), а био је и значајан број припадника муслиманске религије. У западној Херцеговини већину је чинило римокатоличко становништво које се у Краљевини Југославији хомогенизовало хрватским идентитетом, али је имало и највећи раст на овом простору. Урбане средине у долини ријеке Неретве, Коњиц, Мостар и Чапљина, биле су, због историјских околности из доба Отоманске империје, Аустроугарске и Краљевине Југославије, значајније етнички измијешане у различитим процентима. Херцеговина са Мостаром, као средиштем, представљала је значајно културно, историјско и идентитетско средиште српског народа, обиљежено вјековном борбом за слободу, како устаничким традицијама, тако и вјером, културом и економијом.

Априлски слом Краљевине Југославије, под налетом њемачких, италијанских и других снага, Херцеговина је дочекала са изразитим националним антагонизмима, па су тако поклоници усташког покрета организовали побуне и диверзије усмјерене ка Војсци Краљевине Југославије. Једна од

(22.90%). Serbian Orthodox inhabitants were majority in most of the eastern Herzegovina municipalities (Ljubinje, Trebinje, Bileća, Gacko and Nevesinje). The Croats were majority in Mostar, Stolac and Ljubuško, and Muslims in Konjic.

At the beginning of the World War Two, the majority in eastern Herzegovina comprised the Serbs (70% out of the total 100,000) while there was also a significant number of Muslims. In western Herzegovina the majority were Catholics who homogenized with the Croatian identity in the Kingdom of Yugoslavia and who had the major rise rate in this region. Urban areas in the valley of the river Neretva, Konjic, Mostar and Čapljina, were significantly ethnically mixed up in different percentage because of the various historical circumstances in the Ottoman Empire, Austro-Hungary and the Kingdom of Yugoslavia. Herzegovina with Mostar, as the capital, represented a significant cultural, historical and identity centre of the Serbian people, marked with the centuries long fight for freedom both by the uprising tradition and religion, culture and economy.

The April break of the Kingdom of Yugoslavia, under attack of the German, Italian and other forces, Herzegovina met with the emphasised national antagonisms, so the supporters of the Ustasha ideology organised uprisings and

Панорамска фотографија старог Мостара са Саборним храмом Свете Тројице у позадини (Извор: архив СНД „Пребиловци“)

A panorama of Old Mostar with the Cathedral of the Holy Trinity in the background

таквих побуна, са учешћем значајног броја усташког кадра и симпатизера, организована је у Чапљини (али и у Љубушком) са учешћем снага западне Херцеговине. У тим борбама за град учествовао је накнадно послан један одред из подофицирске школе у Билећи, тј. Требињски одред.

diversions against Royal Yugoslav Army. One such action was organised in Čapljina (but also in Ljubuško) with participation of the western Herzegovina forces. In these combats for the city also participated a squad that was sent later from the non-commissioned officer-school from Bileća, so-called Trebinje squad.

У тим првим априлским данима дјеловале су и организације које су формиране још у Бановини Хрватској, успостављеној прије рата. *Хрвајска сељачка* и *Грађанска заштитна* показале су своје право лице. Заједно са усташким припадницима дале су пресудан допринос слому операцијског фронта Приморске армијске области Војске Краљевине Југославије и отвориле капије неретвљанског операцијског правца трупама италијанске моторизоване дивизије „Литорио“, да без иједног испаљеног метка 17. априла уђу у Мостар, гдје су се среле са снагама 14. оклопне дивизије Вермахта. То је била иста она дивизија која је 10. априла ушла у Загреб и која је преко Сарајева наступала према Мостару.

Цјелокупна штампа тек проглашене Независне Државе Хрватске посебно је истицала да је „војска Адолфа Хитлера најсрдјачније дочекана у свим хрватским крајевима“, па, разумије се, и у западној Херцеговини.

У источном дијелу Херцеговине, гдје је српски народ био већински, усташки режим је тражио и налазио ослонац међу источно-херцеговачким муслиманима, које је пред рат у највећем броју окупљала Југословенска муслиманска организација (ЈМО), а дјелимично и Хрватска сељачка странка (ХСС), која је већ значајано била у рукама франковаца и усташа. Доласком на ове просторе, Италијани

In those first April days, organisations that were formed in Banovina Croatia which was set up before the war also operated. *Hrvatska seljačka* and *Građanska zaštita* showed their real face. Together with the Ustasha members, their contribution was crucial for the break of the operational front of the Coastal army area of the Royal Yugoslav Army and opened the gates of the river Neretva operational direction for the Italian motor division “Littorio” to enter Mostar without a single fired bullet on 17 April where they met the forces of the 14th Panzer Division of the Wehrmacht. It was the same Division which entered Zagreb on 10 April and which was heading to Mostar through Sarajevo.

The whole press of the newly declared Independent State of Croatia especially pointed out that “the army of Adolf Hitler was most cordially awaited in all Croatian areas” and, as it’s clear, in western Herzegovina.

In the eastern part of Herzegovina, where the Serbian people represented majority, the Ustasha regime was looking for support among Muslims of the region who were mostly gathered in the Yugoslav Muslim Organisation (ЈМО) and partly in Croatian peasants’ party (HSS) which had already been in hands of the Frankists and the Ustasha movement. Having come to these territories, Italians took over the whole administration while the Ustasha organs were trying to impose themselves in terrain operations. This territory

Богослов Марко Продановић, искушеник Обрен Окиљевић, јерођакон Макарије Пејак, и богослов Бранко Билановић. Братство српског православног манастира Житомислић, сви бачени у јаму Видоња.

Theologian Marko Prodanović, novice Obren Okiljević, hierodiaton Makarije Pejak, theologian Branko Bilanović. Brotherhood of serbian ortodoh monastery Žitomislić, all of them thrown into Vidonja pit.

Документ о депортацијама мостарских Срба. Од нешто више од 8 хиљада Срба на почетку Другог светског рата, крај ратне 1941. године у Мостару је дочекало само њих 864. (Извор: Архив СНД „Пребиловци“)

A document on deportation of the Serbs from Mostar There were more than 8,000 Serbs at the beginning of the war, the end of 1941 met 864 of them
SND Prebilovci Archives

преузимају комплетну управу, док усташки органи покушавају да се наметну кроз дјеловање на терену. У потпуну контролу и иницијативу усташких и других јединца НДХ, ова територија долази након потписивања Римских споразума, 18. маја, у Риму, између Краљевине Италије и НДХ. Сутрадан по склапању споразума команда италијанске Друге армије обзнанила је да је цивилна власт над додијељеним јој подручјем, почевши од 20. маја, у рукама НДХ. Практично, већ од тада се стварају услови за таласе злочина над Србима. У међувремену, Влада НДХ донијела је читав низ законских одредаба, којима су Срби, Јевреји и Роми практично стављени ван закона.

На постулатима геноцидног државног програма НДХ, уз хистеричну антисрпску пропаганду, изграђивана је усташка власт у Херцеговини. Усташки повјереник Херман Тогонал завршио је свој говор на конференцији усташа, одржаној 2. јуна у хотелу „Гацко“, покличем: „Последњи метак у последњег Србина!“ Павао Цанки и Алија Шуљак су непосредно последије проглашења НДХ постали усташки опуномоћеници — први за западну, а други за источну Херцеговину. И они су, као и Виктор Гутић у Босанској Крајини, обилазили села, варошице и градове и на народним зборовима величали геноцидну усташку идеологију. Пратили су их новинари хрватских усташких

came under complete Ustasha administration and other Independent State of Croatia's (NDH) units after the Treaties of Rome had been concluded between the Kingdom of Italy and NDH in Rome on 18 May. The day after the Treaties had been concluded, the command of the 2nd Army made public that civilian administration that had previously been assigned to it was handed in to the NDH starting from 20 May. Practically since then, the conditions were created for the waves of crimes against the Serbs. In the meantime, the Government of the NDH brought a series of legal acts that practically put the Serbs, Jews and Roma outside the law.

On the bases of the genocidal state programme of the NDH, along with the hysterical anti-Serbian propaganda, the Ustasha rule was established in Herzegovina. The Ustasha confidant Herman Togonal finished his speech at the Ustasha conference, which was held in “Gacko” Hotel on 2 June, with a catchword: “The last bullet into the last Serb!” Pavao Canki and Alija Šuljak became the Ustasha proxy just after the NDH had been proclaimed – the first one for West and the second one for East Herzegovina. Just like Viktor Gutić in Bosanska Krajina, the two of them visited villages, towns and cities and praised the Ustasha genocidal ideology on people's meetings. They were followed by journals of the Croatian Ustasha newspapers, their speeches were cited and antagonisms against

гласила, цитирали њихове говоре и подстицали антагонизме, прије свега, према Србима. Усташки антагонизам према Србима, осим геноцидне идеологије и политичке концепције, у овим крајевима био је посебно наглашен због устаничке прошлости, али и због географске повезаности са Црном Гором, одакле је, по њиховом нахођењу, могло доћи до устанка против НДХ или се наводни устанак могао прогласити као разлог за репресалије.

Послије прекривања цијеле Херцеговине густом мрежом домобранских гарнизона, оружничких постаја, усташких логора, табора и ројева, усташке постројбе су прешле са ријеци на дјела. У ноћи између 31. маја и 1. јуна, група од 12 усташа покупила је у Мостару петорицу људи, стрпала их у камион и одвезла до села Ортијеш, јужно од града. Тамо су их постријељали на самој обали ријеке Неретве, у коју су сурвали њихове лешеве. Међутим, тада је успио побјећи др Феодор Лукач, управник Бановинске болнице у Мостару. Том приликом убијени су: Михаило Бланић, Лука и Љубо Кулаш и Милан Вујадиновић.

Био је то почетак првог степена реализације геноцидног плана, чији је први циљ био уништење елите српског народа. Тако је група од деветорице „заштитних ловаца“, која је, под руководством Боривоја Ротквића, претходног дана из Загреба стигла у Требиње, на

the Serbs before all were instigated. The Ustasha antagonism against the Serbs in these regions, apart from genocidal ideology and political conceptions, was especially emphasised because of their rebellious past as well as because of the geographical connections with Montenegro from where, they believed, there could break out an uprising against NDH or an alleged uprising could be proclaimed as a cause for reprisals.

After the whole Herzegovina was covered with a thick net of the Home Guard garrisons, armed militia, the Ustasha camps, and other units in charge of towns and villages, the Ustasha military organization began its work. A group of 12 Ustashes abducted five people in Mostar, put them into a truck and drove to the south to village Ortiješ at night between 31 May and 1 June. They shot them there at the very coast of the river Neretva and tossed their bodies into it. However, dr. Feodor Lukač managed to flee, a principal of the Banovina Hospital in Mostar. Those who were shot on the occasion were: Mihailo Blanić, Luka and Ljubo Kulaš and Milan Vujadinović.

It was the inception of the first phase of realisation of the genocidal plan when the first to be murdered were the elite of the Serbian people. Thus a group of nine ‘protective hunters’, who had arrived from Zagreb to Trebinje the day before, under command of Borivoje Rotkvić, arrested a group of 60 Serbs from Trebinje backed

Red. broj	MJEŠTO	REGION	NAZIV PEĆINE	POLOŽAJ	OPREMA
7	Njegovanovići turski	Bileća	Grukovića	U Ljeganovićima turdom od kuće Smaje Djepe prema Pleni u ogradi Hasana Djepe (Ramova) Ulaz južno.	Za 200 ljudi
8	Hodjići		Škrip	Nedaleko kuće Budljar u Hodjićima.	Za 100 ljudi
9			Obođac veliki	- " - " - " - " - "	Za 100 ljudi
10	Rioce		Lipnička	Nedaleko Lipove prema Riocima	Za 200 ljudi
11	Preparac		Zemovetna pećina	U zanovetnom kršu kod Preraca. 600 X od kuće Vujevića Stevana zimi služi za bitnu stoku ima dva ulaza jedan kraj drugog	Za 200 ljudi
12	Preparac		Pećina u Dukinjoj selini	U selini 200 X od kuće Bjelstada udaljena. Ulaz južno.	Za 200 ljudi
13	Di. Vrba		Piljova pećina	Južno od Galgocij kule, više Radove doline u velikom kamenjaru teško se nađe.	Za 150 ljudi
14	Lastva		Ledenjača	Na brdu veliki Tisac, ima preko cele godine vode.	Za 300 ljudi

U. vodnika, narednik:
Đuro Boromelić

U. vodnika, narednik:
Đuro Boromelić

U. vodnika, narednik:
Đuro Boromelić

NAZIV PEĆINE: KKLINOM ORUŽNIČKOM ZAPOVJEDNIŠTVU BILEĆA.

Na temelj kralne zapovijedi Taj.Br.305 od 14 rujna 1941. god. dostavlja se u prilogu, iskež špilje i pećina koje se nalaze na području ovoga voda radi predlaganja vojnoj krajini da se uzmu i unesu u iskež, u koliko su potrebne za vojne svrhe, ili radi drugih eventualnih iskoriscavanja. S molbom na djelotvornost.

Šilj: iskež.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
KRALNO ZAPOVJEDNIŠTVO

Broj _____ 10. g.

BILEĆE

Документ о мјерењу капацитета јама у билећком крају чија је запремина изражена у бројевима (Извор: архив СНД „Пребиловци“)

A document on calculations of the capacity of pits in Bileća area whose volume is expressed in number of people
SND Prebilovci Archives

самом југоистоку Херцеговине, 1. јуна у освит, уз помоћ домаћих усташа и оружника требињске постаје, похапсила око 60 Требињаца Срба. Одмах је убијено девет лица. Убице су истјеривале поспане људе из њихових кућа, а потом им пуцале у потиљак, не обазирјући се на присуство породице и дјеце жртава. Тог трагичног требињског јутра убијени су: Шћепан Ђурић, Вељко Паликућа, Владо Поповић, Милан Брковић, Радован Лечић, Илија Кукурић, Душан Нагулић, Васо Бабић и Гашо Ковачевић. Сутрадан су по цијелом граду осванули излијепљени плакати са именима стријељаних Требињаца са образложењем да је ријеч о четницима који су припремали устанак против усташке власти. Испод овога је залијепљен и други плакат на којем је писало да ће у наредном периоду за сваку хрватску главу бити убијено стотину Срба.

Сличан сценарио виђен је и у другим мјестима источне Херцеговине. 1. јуна су почела масовна хапшења и убијања Срба у граду Невесињу, као и њихово одвођење у усташки логор „на саслушање“. Првог јуна пала је и прва потпуно недужна жртва у Невесињу — ученик трећег разреда Грађанске школе Милош Нишовић, који је, привезан за камион, мучен и измрцварен, а затим од стране усташког официра Судара убијен на препуном градском тргу, за примјер. Већ наредног дана кренули

up by domestic Ustashas and armet militia from Trebinje at dawn on 1 June. Nine people were killed immediately. The murderers woke up people and got them out of their houses after which they shot them in nape regardless of the fact that their family members were present, even the victims' small children. On the tragic morning in Trebinje the following citizens were murdered: Šćepan Đurić, Veljko Palikuća, Vlado Popović, Milan Brković, Radovan Lečić, Ilija Kukurić, Dušan Nagulić, Vaso Babić and Gašo Kovačević. On the following day, there were posters all around the city with the names of the shot citizens from Trebinje with explanation that they had been the Chetnics preparing the uprising against the Ustasha government. Another poster was pasted under this one informing the readers that in the following period 100 Serbs were going to be killed for each Croatian head.

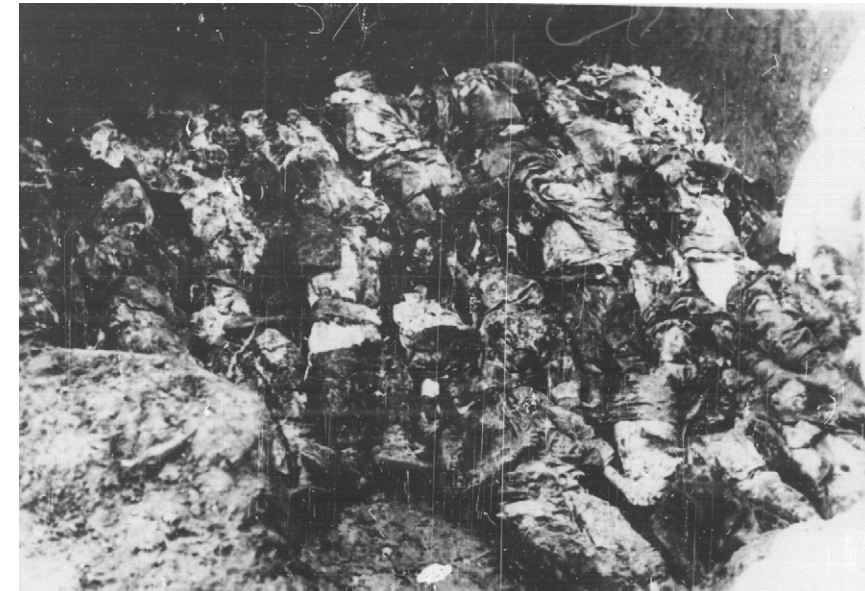
Similar scenario was seen in other places in eastern Herzegovina. Mass murders and killings of the Serbs began in Nevesinje Town on 1 June as well as their deportation to the Ustasha camp 'for interrogation'. The first completely innocent victim in Nevesinje fell on 1 June, a student of the third grade of Civic School, Miloš Nišović who was tied for a truck, tortured and mutilated and eventually killed by the Ustasha officer Sudar on the crowded square as an example. On the following day they already commenced to perform

*Congiunti di 16
serbi uccisi dagli
Ustascia nel ter-
ritorio di Gacko
che assistono alla
loro esumazione e
riconoscimento.
(settembre-ottobre 41)*

6 serbi uccisi dagli ustascia nel territorio di Gacko (sett-ott. 1941)

Фотографије италијанске војске
о злочинима над Србима у
гатачком и невесињском крају
(Извор: архив Снд
„Пребиловци“)

A photograph by Italian army
about crimes against the Serbs
from around Nevesinje and Gacko.
SND Prebilovci Archives

су масакри по околним селима, Удрежњу, а затим и у Доњем Дрежњу, гдје је пружен први отпор усташама, али и у самом Невесињу, гдје је убијање попримило шире обресе.

Као што се може примјетити из наведеног, овај први талас злочина почео је одмах након преузимања власти од стране усташких формација на терену и, чини се, најраније на цијелој територији НДХ. Дакле, иако је Херцеговина била рубно подручје, далеко од средишта нове државе, злочини над Србима су попримили широки систематски карактер прилично рано. У овим, али и каснијим злочинима у Херцеговини, као и у другим крајевима НДХ, потребно је размотрити феномен тзв. „дивљих усташа“. Осим државног програма уништења, поспјешеног облицима вјерског антагонизма и сукобима из прошлости, један од мотива за масовно приступање злочинима међу Хрватима и муслиманима била је и имовинска корист. Уз тај аспект, усташка организација радила је и на мобилизацији маса. Ступајући у те одреде, сиромашни и неписмени хрватски и муслимански сељаци сматрали су да их тај чин ослобађа вјерске, људске, друштвене, па и судске одговорности за масовне злочине над српским становништвом, као и за пљачку њихове имовине. Они су од стране система, идеолошком припремом и дехуманизацијом

massacres in nearby villages, in Drežanj and then in Donji Drežanj, where there was a resistance against the Ustashas for the first time, but also in Nevesinje where killings took broader shapes.

As it can be noticed from all before mentioned, this first wave of crimes committed by the Ustasha formations on the terrain began immediately upon their instalment to power and before anywhere else in the whole territory of NDH. Thus, even though Herzegovina was the fringe area, far away from the centre of the new state, the crimes against the Serbs got broad systematic character pretty early. In both these and latter crimes in Herzegovina as well as in other parts of NDH, it is necessary to consider a phenomenon of 'wild Ustashas'. Apart from the state programme of annihilation backed by types of religious antagonism and clashes from the past, one of the motives why the Croats and Muslims massively joined the crimes was property benefit. Along with this aspect, the Ustasha organisation worked on mobilising the masses. The poor and illiterate Croatian and Muslim peasants thought that they would be liberated from religious, human, social, even though legal responsibility for the mass crimes against Serbian inhabitants as well as for the vandal looting of their property if they joined these unites. They were 'persuaded' by the system, ideological preparation and dehumanization of the Serbs that they were doing good for the new

Срба, „убјеђивани“ да оваквим поступцима чине добро за нови поредак и нацију.

Систем НДХ је, осим својих уредаба, системских злочина, пријекних судова за извршења, успио створити и атмосферу опште прихватљивости злочина према неподобним националним и идеолошким групацијама. Један од таквих злочина, који свједочи о истом циљу и координацији званичних формација и организованих мјештана у служби НДХ, а који је карактеристичан примјер за геноцид над Србима у НДХ, јесте злочин у мјесту Корита, између Гацка и Билеће.

Крајем маја је усташки повјереник за срез Гацко, Херман Тогонал, упутио у село Корита усташки одред (25 до 30 добро наоружаних људи) из муслиманског села Фазлагича Кула, под командом Мухарема Главинића, хоће из села Кључа. Овај екстремиста се, чим је настало ратно вријеме, експонирао као ватрени поборник усташког геноцидног програма, узвикујући на зборовима и конференцијама гатачких муслимана, између осталог: „Данас је за сваког правога муслимана усташка пушка највећа светиња послје Алаха“. Огроман број Срба, становника села Корита, није наслуђивао несрећу чак ни 2. јуна, када су се усташке патроле рашириле по свим засецима села Корита, позивајући све мушкарце од 15 до 60 година да се одмах упуते у Соколски дом

order and nation by committing these atrocities.

The NDH system managed to create an atmosphere of overall acceptance of the crimes against the inapt national and ideological groups apart from its legal acts, systematic crimes, court-martials. One such crime, which witnesses the same aim and coordination between official formations and organised inhabitants in service of NDH, represents a typical example for the genocide against the Serbs in NDH. It is the crime in place called Korita, between Gacko and Bileća.

The Ustasha confidant for Gacko Area, Herman Togonal, sent an Ustasha squad (25 to 30 well-armed people) under the command of Muharem Glavinić, an imam from village Ključ, from a Muslim village Fazlagića Kula to village Korita in late May. This extremist exposed himself as a vigorous supporter of the Ustasha genocidal programme after the war had broken out shouting at the meetings and conferences of Muslims from Gacko these words among others: "Today, the greatest sacrament for each and every real Muslim after Allah is the Ustasha gun." The majority of Serbian inhabitants from village Korita didn't anticipate misery, not even on 2 May when the Ustasha patrols spread along all parts and hamlets of the village Korita calling all men from 15 to 60 years of age to immediately head to Falcon's home and sign in to the Ustasha officials allegedly in order to get new identification cards under the

и пријаве усташкој посади, наводно, ради примања нових личних карата, уз пријетњу да ће породице свих оних који се не одазову бити депортоване у логоре у Италију или у Њемачку. Сваког мушкарца кога су затекли код куће повели су са собом. Када је Соколски дом напуњен, тј. када је у њега натрпано 125 сељака, преостали утамничени затворени су у Основну школу, укупно њих дванаесторо. Похапшени Корићани провели су готово пуна три дана (2, 3, 4. јун 1941. године) и двије бесане ноћи у тој загушљивој просторији, која је заударала на зној и амонијак. За то вријеме, усташе су довлачиле појачања и припремале злочин. У Коритима се прикупило око 200 усташа-добровољаца, углавном из околних муслиманских села. Послије полагања заклетве, ти младићи су кренули да на дјелу докажу приврженост Хрватској и њеном поглавнику Павелићу, који је од њих захтијевао да крвљу и гвожђем очисте источну хрватску границу од Срба и других „непоћудних елемената“.

Кренуло је везивање заробљених које је трајало све до мрака. Тада је, пред Соколски дом, група усташа стигла камионом који се зауставио пред вратима Дома, из којег су целати изводили свезане људе и убацивали их у камион. Када су убацили 7-8 „снопова“ (око 20 људи), камион је кренуо према Гацку и зауставио се на превоју Кобиља глава, код јаме

threat that families of all those who don't respond to the call would be deported to the camps in Italy or Germany. They brought every man whom they had found at home. When Falcon's home was full, that is when it was crammed with 125 inhabitants, the rest imprisoned, a dozen of them in total, were closed in Primary school. The arrested inhabitants of Korita spent almost full three days (2, 3 and 4 June 1941) and two sleepless nights in the stifling room that stank of sweat and ammonia. In the meanwhile, the Ustashas were bringing back up and preparing crime. About 200 volunteers-Ustashas gathered mainly from the nearby villages. After they had taken an oath, those young men went to prove in action their commitment to Croatia and its Poglavnik Pavelić who demanded from them to clean eastern Croatian border from the Serbs and other 'inapt elements'.

Tying up of the prisoners began and it lasted to the evening. A group of Ustashas arrived in a truck which stopped in front of the Falcon's home and out of which the perpetrators brought out tied prisoners and got them on another truck. When 7-8 'bundles' (about 20 people) got on, the truck went towards Gacko and stopped at a pass called Kobilja glava near a pit called *Golubinka*, whose depth was about 25 metres. A group of criminals was already waiting there and they immediately started to pull group by group off the truck to the very edge of the pit where they murdered them

Голубинка, дубоке око 25 метара. Ту је чекала велика група злочинаца који су одмах почели да одвлаче с камиона групу по групу на сам руб јаме, гдје су их убијали ватреним оружјем, маљевима, кундацима, сјекирама, ножевима и сурвавали у провалију. То се поновило седам пута у периоду од 21 час 4. јуна до 5 часова изјутра 5. јуна. Ево како је један од преживјелих Милија Бјелица описао начин ликвидације:

„На нашу несрећу, нас тројица, ја, мој брат Голуб и кум Гаврило, будући да смо први убачени у камион, тик уз кабину, сада смо били последњи на реду за клање, осуђени да својим очима гледамо мученичку смрт 27 (толико их је било у тој групи) својих комшија, рођака, пријатеља и кумова... Наше мучно ишчекивање које је, чинило нам се, бескрајно трајало, најзад се завршило. Усташе су нас грубо извукле из камиона и гурале према отвору јаме, ударајући нас немилице. Наши покушаји да избјегнемо или ублажимо ударац још више су распаљивали мрачне нагоне тих људских наказа. Када су нас догурали на сам руб јаме, мене су поставили лицем према понору, Голуба према једном, а Гаврила (Носовића) према другом целату, који су са напуњеним пушкама чекали знак да из непосредне близине саспу живу ватру у наше главе. Осјетио сам када су на устима целатских пушака сјевнуле варнице и чуо пуцње који нас срушише на земљу. Иако ме је пекло десно

with fire guns, hammers, butts, axes, knives and threw into the precipice. This repeated seven times from 9 p.m. on 4 July to 5 a.m. on 5 July. Here is a testimony of one of the survivors Milija Bjelica:

“To our unfortune, the three of us, I, my brother Golub and godfather Gavrilo, were the first ones to get on the truck, just next to the cabin, and now we were the last in the row for slaughter, convicted to watch with our own eyes the martyred death of 27 (that's how many of them were in that group) of our neighbours, cousins, friends, godfathers... Our tormentous waiting, which seemed to have lasted endlessly, finally ended. The Ustashas took us roughly out of the truck and pushed towards the mouth of the pit beating us mercilessly. Our tries to avoid or mitigate the hit even more excited and ignited the dark passions of those human monsters. When they pushed us to the very edge of the pit, I was facing the abyss, Golub was facing one of the murderers and Gavrilo (Nosović) other murderer who were waiting a sign with loaded guns to pour live fire into our heads from the immediate proximity. I felt when the sparks lightened from the mouths of the perpetrators' guns and heard the shots that knocked us down to the ground. Even though my right shoulder was burning, I was conscious, I knew it wasn't a deadly hit.” Bjelica also witnessed that he had called the perpetrators

Nevesinje
 3. lipnja 1941 god
 Nevesinje

M. Karlović
 Sarajevo

3. lipnja 1941 god. u 9 sati podjela od
 20 ustaških vojara sa jednim armiranim partizanom
 Nevesinje koji je predvodio parničnik Milovil Đim
 sela sa zadatkom da u selu Donji Drezanj
 potara Nevesinjskog partizana i njegove
 i ostali naći materijal.

Podjela koja je stigla do sela Donji
 Drezanj bila je parničnik sa dve strane od
 strane parničnik sela Donji Drezanj i ostali.
 Parča je bio u selu. Parča je sa
 jedne i druge strane veći broj metaka nije
 bilo mrtvih ni ranjenih. U ovaj broj sa-
 mbljen je Đorđe Stajić iz sela Grahovica
 a parničnik predvodio je Miloš Đorđević
 iz Grahovice a kao razlog nastupanja u ovaj
 broj parničnik Stajić rekao je ostali iz
 lipnja 1941 god. u selu Donji Drezanj
 parničnik i parničnik ostali
 odvojeno ostali jer su metaci bili veći
 broj lica.

Nakon se je doznalo da parničnik
 Đorđe Stajić u selu je na lice imao
 masla jedna ječa armirana parničnik
 majim vodstvom kao jedan od vojara
 koja nije mogla biti parničnik

Извјештај усташких органа о оружа-
 ном отпору у селу Доњи Дрежањ код
 Невесиња, 3. јуна 1941. године (Извор:
 архив СНД „Пребиловци“)

A report by an Ustasha organ on the
 armed uprising in village Donji Drezanj
 near Nevesinje, 3 June 1941
 SND Prebilovci Archives

раме, био сам при свијести, знао сам да нијесам
 смртно погођен“. Бјелица је у наставку свједо-
 чења изнио како се јавио убицама да је жив
 приликом пребирања лешева, прије него што
 их бацају у јаму, али да су га након тога ранили
 бајонетом у груди и бацили у јаму. „Када сам се
 освијестио, схватио сам да се налазим у понору
 пакла, на гомили лешева...“

На сличан начин, те јунске ноћи ликвиди-
 рано је 125 Срба, становника Корита, са прези-
 менима: Бјелица, Глушац, Думнић, Јакшић,
 Носовић, Рогач, Сворцан, Старовић, Шакота,
 Трклја, Миловић, Радан и Шаровић. Јаков
 Миловић је успио да побјегне из јаме, а из ње
 се касније извукло још неколико страдалих,
 као што су Душан Јакшић и Радован Шакота.
 Захваљујући томе, 7. јуна поподне дошла је
 група наоружаних људи и извукла из јаме све
 преживјеле жртве — укупно њих осморицу, од
 којих је један одмах преминуо. Усташе су кас-
 није побиле још неколико преосталих Срба у
 околини и у мјесту Гацко и побацале их у јаму,
 али су и више пута долазили и бацали бомбе у
 ту исту јаму да неко случајно не би преживио.
 Приликом послератне ексхумације, из те
 јаме су извучени остаци најмање 186 људи, од
 којих су њих 136 били из Корита, а остали из
 других мјеста. Нема никакве сумње у то да би
 следеће ноћи и преостало становништво села
 Корита било поубијано и бачено у Корићку

while they were sorting corpses, before throwing
 them into the pit, and told them that he had been
 alive, but they had wounded him into his chest
 with the bayonet and had thrown him into the pit.
 “When I woke up, I realized that I was in the belly
 of the hell, on a heap of corpses...”

On that June night, in a similar way, 125
 Serbian inhabitants from Korenita were murdered;
 their family names were: Bjelica, Glušac, Dumnić,
 Jakšić, Nosović, Rogač, Svorcan, Starović, Šakota,
 Trklja, Milović, Radan and Šarović. Jakov Milović
 managed to escape from the pit as well as several
 more victims such as Dušan Jakšić and Radovan
 Šakota. Thanks to their survival, a group of armed
 people came in the evening on 7 June and pulled
 out all the survivors – eight of them in total, out of
 whom one died immediately. Later, the Usthas
 also killed several remaining Serbs in Gacko
 and threw them in a pit returning several times
 and throwing bombs into it so that no one could
 survive. There were 186 human remains pulled
 out of the pit during the post-war exhumation
 out of which 136 were from Korita while the rest
 were from other places. It is beyond doubt that
 all of the inhabitants of village Korita would have
 been killed and thrown into Korićka pit hadn't
 they run away empty-handed the night before in
 Montenegro and nearby mountains. The Usthas
 then looted frantically the village and property
 of the inhabitants that they had previously killed

јаму да није побјегло, без игде ичега, у Црну Гору и околне планине. Усташе су тада отпочеле бјесомучну пљачку имовине села чије су становништво побили и протјерали. Није пљачкана само стока, већ све што се могло опљачкати: жито, млијечни производи, посуђе, постељина, пољопривредне алатке. Званична усташка власт је опљачканом имовином практично награђивала усташе кољаче, да би на тај начин ископала непремостив јаз између српског и муслиманског становништва у овом пограничном подручју.

Посматрајући случај злочина у селу Корита потребно је обратити пажњу на више карактеристика злочина НДХ у Херцеговини. Једна од главних карактеристика суровости злочина на крашком подручју Херцеговине, и даље на сјеверозапад преко Ливањског поља, Купреса, Далмације и Крајине, јесте феномен крашких јама и пећина. Ради се о пукотинама у крашком каменом рељефу, дубине од 10 до 20 метара, па све до преко 100 метара. Оне су, у суровим обрачунима 1941. године, од стране злочинаца коришћене за бацање убијених жртава, како би се физички одстранила тијела пострадалих и како би се ликвидација потврдила. Жртве, које су преживјеле нападе хладним и ватреним оружјем изнад јама, бацане су у јаме и имале су веома малу шансу за излазак из њих. Такође, последице злочина, злочинци су се често враћали

and expelled. Not only the cattle were robbed, but everything that could be taken: wheat, dairy products, dishes, bed sheets, agricultural tools. The Ustasha slaughters were practically praised by the official Ustasha administration that allowed such robberies of the property in order to create insuperable gap between Serbian and Muslim inhabitants in the borderline region.

Considering the case study of the crime in Korita village, it is necessary to pay attention to several characteristics of the crimes committed by NDH in Herzegovina. One of the main characteristics of the cruelty of the crimes on the solutional terrain of Herzegovina, and further to the northwest of Livanjsko polje, Kupres, Dalmatia and Krajina, is the phenomenon of solutional pits and caves. The word is about cracks in solutional stony relief, deep 10–20 metres and over more than 100 metres. They were used by the criminals for throwing the victims in them during barbaric clashes in 1941 so as to physically dispose of the victims' bodies, but also to confirm the liquidations. The victims who had survived the killings with cold weapons and firearms above the pits were thrown into them with low chances to get out of there. Also, the criminals usually used to get back to the pits, after the crimes, in order to finish off the victims by throwing the bombs, rocks, etc. A document by the NDH organs from Herzegovina was found in the archives which

на јаме настојећи да дотуку жртве бацањем бомби, камења и осталог. У архивима је пронађен документ органа НДХ из Херцеговине који свједочи да је капацитет јама испитиван за војне потребе „или ради других евентуалних искоришћавања“.

По неким истраживањима, јаме су (укупно 36) постале стратишта херцеговачких Срба, док се број истих, на комплетној територији НДХ, може мјерити и стотинама. У поменутом таласу злочина у граду Требињу, Срби су од стране усташких злочинаца бацани у Придворичку јаму, као и у јаму Капавица у Љубињу (8. јун 1941. са 114 убијених) и јаму Пандурица (36 убијених). Ове јаме су постале симболи злочина над Србима. У области Поповог поља, између Љубиња и Требиња, ухваћено је и у јаму Јагодњачу, у мјесту Ржани, до 23. јуна 1941. године, бачено 165 Срба. Касније ће, у августу, јама у мјесту Шурманци, код Међугорја, Бивоље брдо, као и многе друге, постати највећа стратишта Срба из Чапљине и околине.

Први облици народног отпора на територији НДХ били су забиљежени у мјесту Српско Кијево, код Санског Моста, на Ђурђевдан 1941. године. Крајем маја 1941. године, на коси званој Градиница, у близини манастира Моштаница, код Дубице, разговарало се о подизању устанка. „Дубичка сјеча кнезова“ десила се 26. јула, када су усташе у селима Агинци, Влашковици,

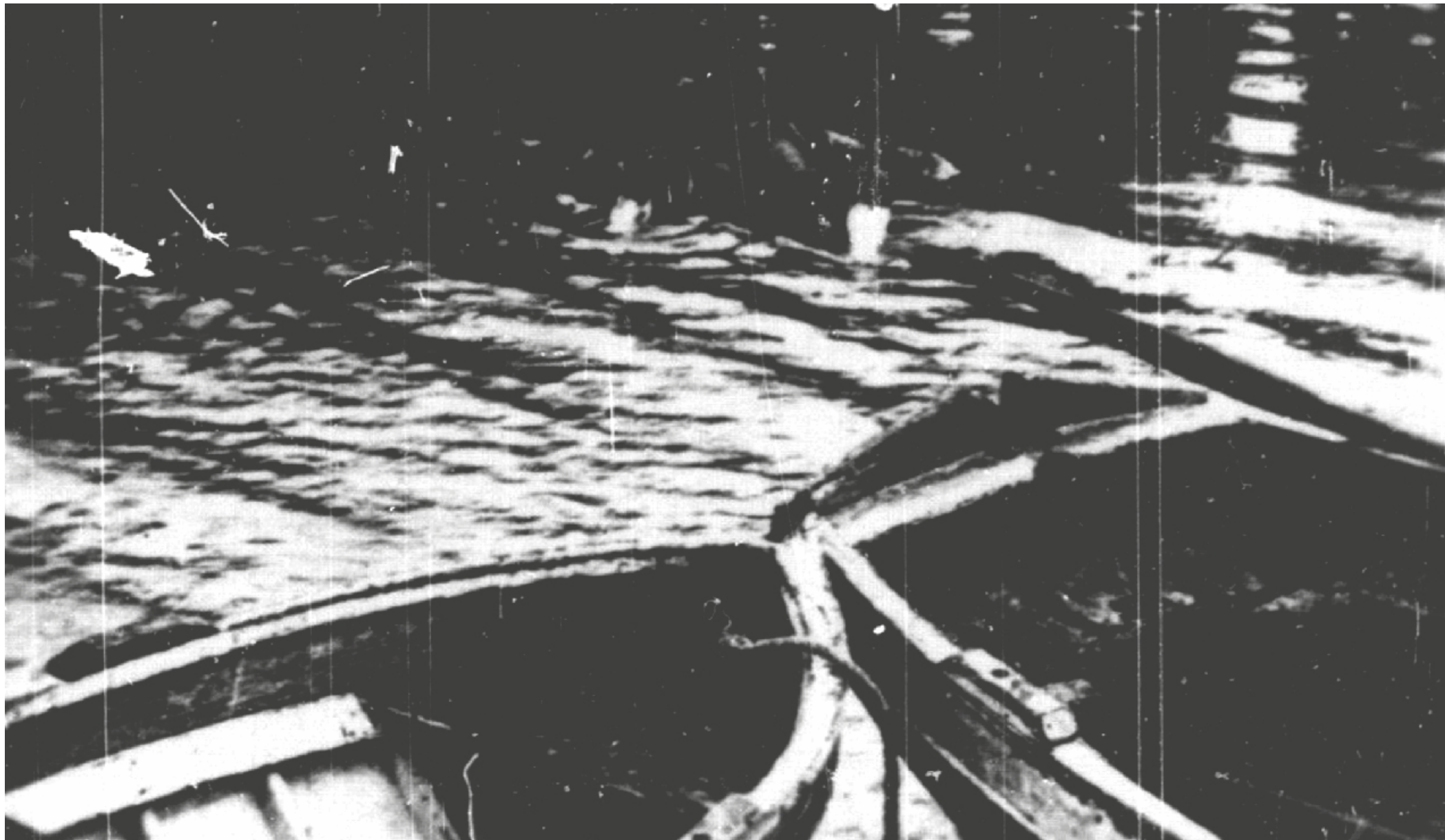
proves that the capacities of the pits had been examined for military purposes “or other possible uses”.

According to some researches, thirty-six pits became execution sites for Herzegovinian Serbs and, speaking of the whole territory of NDH, there were hundreds of them. In the previously mentioned wave of crimes in the town of Trebinje, the Serbs were immediately thrown by the Ustashas in *Pridvorička pit*. Also, Ljubinje pit in Kapavica (8 June 1941, with 114 killed) and *Pandurica pit* with thirty-six killed people became the symbol of the crimes against Serbian people. In area Popovo polje, between Ljubinje and Trebinje, 165 Serbs were caught and thrown in *Jagodnjača pit* in town Ržani do on 23 June 1941. Later, in August, a pit in town Šurmanci, near Međugorje, Bivolje brdo as well as many others would become the biggest execution sites of the Serbs from Čapljina and nearby places.

The first forms of resistance in the territory of NDH were recorded in Srpsko Kijevo near Sanski Most, on St George's Day in 1941. In the end of 1941, on a slope called Gradinica in vicinity of Moštanica monastery near Dubica, there was initiative to raise an uprising. A so called 'Slaughter of Dubica Princes' happened on 26 July when the Ustashas took 35 men from 16 to 62 from villages Aginci, Vlaškovci, Novoselci and Parnice and then brought them to Dubica where

Неретва - највећа гробница херцеговачких Срба, носила је велики број српских жртава до Метковића и Јадранског мора током Другог светског рата. (Извор: архив СНД „Пребиловци“)

Neretva – the biggest tomb of the Serbs from Herzegovina, it carried endless piles of corpses way to the sea and Metkovići, whose inhabitants were protesting against the ban of fishing. Cleaning of the sea from corpses is visible in the Italian photographs. SND Prebilovci Archives

Новоселци и Парнице покупиле, одвеле у Дубицу и убиле 35 мушкараца од 16 до 62 године. Послије злочина у Коритима српски народ у Херцеговини је увидио да му пријети потпуно физичко уништење, па се кренуло у организовање оружаног устанка против НДХ. Датумом устанка српског народа у Херцеговини, а тиме и датумом првог устанка на територији НДХ, може се сматрати 6. јун 1941. године, када су организовано нападне „оружничке постаје“ НДХ у рејону Гацка, у пограничном појасу према Црној Гори, прије свега у селима Брљево и Казанци. Ове акције су изазване претходним сазнањем о злочину усташа, муслимана из Фазлагиха Куле, у Коритима. Након овога, устаници су позвали на устанак и народ околних срезова и од тада се креће у организоване активности устанка које трају наредних мјесеци у континуитету. Овај датум се дуго запостављао из више идеолошких разлога, а за устанак у Херцеговини узиман је 24. јун и напад на усташку „оружничку постају“ у селу Лукавац код Невесиња. Овај датум се узимао због хронолошке везе са нападом Трећег рајха на СССР, који је започет 22. јуна.

Устанак у НДХ избио је, дакле, скоро два мјесеца прије дешавања у Дрвару, на Оштрељу и даље, што никако не умањује значај онога што се десило у Крајини 27. јула 1941. године. Врло је битно рећи да су српски устаници на

they were slaughtered. After the crime in Korita, the Serbian people in Herzegovina realised that they were threatened with the complete physical extermination, so they began to organise an armed uprising against NDH. The date of the Serbian people uprising in Herzegovina can be considered 6 June 1941 when they carried out an organised attack on the NDH's "armed stations" in the region of Gacko in the borderline stripe towards Montenegro, first of all in village Brljevo-Kazanci. The attack was provoked upon learning about the crime by Ustasha Muslims' from Fazlagića kule in Korita. After this, the rebel fighters called people from nearby districts to uprising and from that time on the organised rebellious activities would continuously last for the next few months. This date was neglected for a long time due to various ideological reasons and the date that was taken to mark the beginning of the uprising in Herzegovina was 24 June and an attack on the Ustasha 'armed station' in village Lukavac near Nevesinje. The date was suitable because of the chronology with the Third Reich attack on the USSR that had begun on 22 June.

So, the uprising in NDH broke out almost two months before events in Drvar, Oštrelj and further on which doesn't diminish the importance of what happened in Krajina on 27 July 1941. It is very important to say that in the beginning Serbian rebels had only one ideology which was

почетку имали само једну идеологију, а то је борба против геноцида у НДХ. Идеолошке подјеле и сукоби, као и истакнути припадници различитих идеологија, наметнути као вође, дошли су касније са свим оним што, осим напада и агресије спољног непријатеља нациста и њихових савезника, носи и грађански рат и револуција.

Јунски устанак у Херцеговини, његов први талас, трајао је до 7. јула 1941, када се у Кифином Селу срећу домобранско-усташке и италијанске јединице, а устаници се разбијају у још мање групе и повлаче се у планине. У току јунског устанка ослобођена је варош Автовац, на Видовдан, 28. јуна, а укупно је из строја избачено око 500 усташа и домобрана. Такође, у Херцеговини су убијени усташки прваци Звонко Поспишил и Мијо Бабић Ђовани. Након августовских покоља поново се диже нови талас устанка, који ће практично загосподарити територијом источне Херцеговине.

У Херцеговини се могу издвојити три таласа злочина над Србима 1941. године. О првом, на прелазу мај—јун, већ смо говорили, а други је био за српски национални празник Видовдан. Оба су претежно карактерисали злочини над елитом и мушким становништвом, како би се народ обезглавио. Углавном се још увијек није ишло на организовано уништење жена и дјецe. Међутим, у августовском таласу злочина

fight against the total annihilation – genocide in NDH. Ideological divisions and clashes as well as distinguished members of different ideologies imposed as leaders came later with all other things that a civil war and revolution bear apart from the attack and aggression by the external enemy.

The June uprising in Herzegovina, its first wave, lasted to 7 July 1941 when home-guard and the Ustasha units, on one side, and Italian units, on the other side, met in Kifino Selo which caused the rebels to break into even smaller groups and retreated to the mountains. During the June uprising Avtovac town was liberated on St Vitus Day, on 28 June, and 500 Ustashes and home-guards were put out of action. Also, the Ustaša leaders Zvonko Pospišil and Mijo Babić Giovanni were killed in Herzegovina. A new wave of rebellions was raised after August slaughters that will practically conquer territories of eastern Herzegovina.

Three waves of crimes against the Serbs in Herzegovina in 1941 can be determined. We have already written about the first one, from the end of May and the beginning of June, and the second one happened for a Serbian national holiday St Vitus Day. Both were characterised by crimes over the elite and male inhabitants in order to behead the people. Organised annihilation of women and children mostly didn't happen at the time. However, in the August wave of the

Стари мост код Чапљине био је мјесто мучења и смрти херцеговачких Срба (Извор: СНД „Пребиловци“)

The old bridge near Čapljina was the place of torture and death of Herzegovinian Serbs
SND Prebilovci Archive

и ове најрањивије категорије становништва дошле су на удар новостворене хрватске државе. Други талас масовних злочина били су „Видовдански покољи“ (између осталог, и одмазда за сарајевски Видовдан 1914), на вјерски празник који се обиљежава 28. јуна. Тада су посебно страдали Срби у мјесту Столац и околини. Том приликом су убијени скоро сви

criminal actions these most vulnerable categories came under attack of the new Croatia state. The second wave of the mass crimes was so called “St Vitus Day slaughters” (among the other reasons in retaliation for the Sarajevo St Vitus Day in 1914) for a religious holiday that is celebrated on 28 June. Especially Serbs in Stolac and nearby places suffered then. Almost all adult Serbian men were

одрасли српски мушкарци у селима: Габела, Драчево, Дубравица, Горње Храсно, Крушево, Бурмази, Попрати, Ошанићи, Дабрица, Козице, Пјешивац, Шћепан Крст, Љубљеница, Прењ, Пјесци, Локве и Речице. Највеће гробнице жртава биле су ријеке Неретва и Брегава, затим Опузен у Далмацији, Видово поље, али и још десетине јама и стратишта.

Једна од специфичних карактеристика злочина јесте њихово спровођење на вјерске празнике жртава. Након озбиљних губитака које је претрпјела крајем 1941. у борби са устаницима, усташка милиција из Горњег Борча, већинског муслиманског мјеста и упоришта НДХ, на потезу између Гацка и Калиновика, усмјерила се на беспомоћно српско становништво у мјесту Придворица и у околини. Крвави злочин почео је на Бадње вече, 6. јануара 1942. године, када је убијено 15 чланова двије фамилије. Сутрадан, 7. јануара, у освит, свака кућа у селу Придворици била је блокирана дубоким снијегом, који је падао непрестано неколико дана и ноћи. Усташе су саопштиле да је наређено да сви одрасли мушкарци одмах дођу код цркве ради договора о времену и начину евакуације придворичких Срба у невесињско-гатачку Површ. Људи су се без поговора и ма каквог отпора упутили, у пратњи наоружаних усташа, на губилиште, пред шталу која се налазила у близини цркве. Тамо су их одмах повезали и подвргли

killed on the occasion in villages: Gabela, Dračevo, Dubravica, Gornje Hrasno, Kruševo, Burmazi, Poprati, Ošanići Dabrica, Kozice, Pješivac, Šćepan Krst, Ljubljеница, Prenj, Pjesci, Lokve and Rečice. The biggest tombs for the victims were the river Neretva and the river Bregava, then Opuzan in Dalmatia, Vidovo polje and tens of pits and execution sites.

One of the specific characteristics is crimes on religious holidays celebrated by the victims. The Ustasha militia from Gornji Borač, a Muslim village and NDH stronghold on the stretch between Gacko and Kalinovik, headed to helpless Serbian inhabitants in village Pridvorice and nearby places after grave losses that they suffered in combats with the rebels in late 1941. The bloody crime started on Christmas Eve, on 6 January 1942 when 15 members from two families were killed. The next day, at dawn on 7 January every house in village Pridvorica was blocked with snow that was falling incessantly for a couple of days and nights. The Ustashes announced an ordered that all adult men had to come at church for agreement on time and means of evacuation of the Serbs from Pridvorica in Nevesinje-Gatac surface. The men went without complaint and any kind of resistance, in escort by the armed Ustashes, to the execution site before a stall that was near church. They were immediately tied and subjected to horrible torture and mutilation

стравичном мучењу и мрцварењу и на крају побили кундацима, ножевима, моткама. Некима су сјекирама одсијецали главе, што је утврђено приликом ексхумације лешева ради сахране. Након ликвидације одраслих мушкараца, млађе жене и дјевојке су натјеране да покупе унакажене лешеве својих очева, мужева и браће и набацају их у доњи дио штале. Све те несрећне жене и дјевојке су потом силоване, па онда затворене у горњи дио штале, гдје су, у међувремену, дотјерана и њихова дјеца, мајке, баке и свекрве. Штала је, на крају, споља затворена и запаљена. Када су 17. априла 1942. године јединице Народноослободилачке партизанске и добровољачке војске Југославије ослободиле Придворицу, наишле су на стравичан приказ: нагорјеле људске ноге вириле су кроз врата доњег дијела штале, а унутра се видјела гомила полуугњенисаних лешева. По гаравим зидовима, који су сабласно штрчали увис, видјеле су се залијепљене женске плетенице које, зачудо, нису изгорјеле већ су остале прилијепљене за огорјеле зидове, као ниједи свјedoци ужаса који се овдје одиграо. Око штале су се, ту и тамо, налазили лешеве оних који су успјели да искоче из пакла и покушали да побјегну, али су зликовачки куршуми били бржи од њих. У другој штали, гдје су на исти начин ликвидирани друге породице, нађене су у ћошковима групе загрљених лешева, очигледно родитеља

and eventually killed with butts, knives and bats. Some were decapitated which was affirmed during exhumation of the corpses and their proper burial. Younger women and girls were forced to collect disfigured corpses of their fathers, husbands and brothers after liquidation of the adult men and pile them in the lower part of the stall. All that unfortunate women and girls were raped after that and then closed in the upper part of the stall where their children, mothers, grandmothers and mothers-in-law were transported in the meantime. The stall was, eventually, locked from the outside and burnt down. When the Partisan units of the People's Liberation Army and Volunteer Army of Yugoslavia liberated Pridvorica on 17 April 1942, they found a horror scene: burnt human legs were reaching out from the lower part of the stall and inside they saw a pile of half-charred corpses. Women's braids which, curiously, hadn't burnt out but remained fixed to the burnt walls as silent witnesses to the horror that had occurred there could be seen adhered to the ghastly sticking up charred walls. Around the stall, here and there, there were corpses of those who managed to jump out of the hell and try to escape, but the criminals' bullets were faster than them. In another stall, where other families were liquidated in the same way as those before them, corpses of apparently parents and children were found in the corners hugging each other. There were more than 160

и дјеце. У Придворици је укупно убијено преко 160 лица. Тачан број је немогуће утврдити, будући да нико не зна колико је било беба које одрасли из околних мјеста нису познавали и које због сеоског начина живота још нису биле уписане у књиге рођених. Пошто нико није успио да побјегне, сви српски домови у селу Придворица заувјек су угашени. Још један злочин на вјерски празник забиљежен је на римокатолички Божић, 25. децембра 1944. године, када су усташе у селима Рашка Гора и Раштани, сјеверно од Мостара, на звјерски начин убиле 117 српских цивила, међу којима је био и велики број дјеце. Такође, и у овом случају велики број жртава је спаљен.

Карактеристично за страдање у Херцеговини јесте страдање градског становништва Мостара. Убиства, интернације у логоре, расељавање, избјеглиштво, само су дио страдања Срба Херцеговине и Мостара 1941—1945. године. О томе свему свједоче, сада већ добро познати, сачувани документи о „исељавању у Србију“, што је био административни еуфемистички термин за интернацију у системе логора смрти *Госпић-Јадовно-Пај*, а по његовом гашењу и у *Јасеновац*, као и у логор *Цајрај*. Транспорти из Мостара, у којима су транспортовани Срби из Мостара, али и из Требиња, Стоца и Љубиња, сакупљани су у мјесту Јабланица почетком августа 1941. Транспорти од 5. и 8. августа бројали

people killed in total in Pridvorica. The exact number is impossible to affirm because no one knows how many babies there were unknown to the adults from the nearby places not signed in the register of births due to the rural way of life. As no one managed to escape, all Serbian homes were extinguished for good in village Pridvorica. Another crime was recorded on Roman Catholic Christmas, on 25 December 1944, when the Ustasas bestially murdered 117 Serbian civilians among whom there were many children in villages Raška Gora and Raštani to the north of Mostar. In this case many victims were burnt as well.

Suffering of the urban citizens from Mostar is characteristic of sufferings in Herzegovina. Murders, camp internments, displacement, banishment represent parts of Serbian sufferings in Herzegovina and Mostar 1941–1945. It is proven by, now already well-known, saved documents on “displacement to Serbia” which was a euphemistic administrative term for internment in death camps system *Gospic-Jadovno-Paj* and after their liquidation in *Jasenovac* as well as in *Caprag* camp. Transports of the Serbs from Mostar as well as from Trebinje, Stolac and Ljubinja were gathered in Jablanica in early August 1941. The transports from 5 and 8 August counted about 750 people. Only some of them went to Serbia – in Zemun. The transport from 14 August was the last one when people were caught randomly, after that the whole

Италијанске фотографије злочина над Србима у околини Чапљине за које је као одговоран био наведен Фрањо Вего.

Italian photographs of the crimes against the Serbs around Čapljina for which Franjo Vega was declared responsible
SND Prebilovci Archives

су око 750 људи. Само мали број њих је отишао према Србији — у Земун. Транспорт од 14. августа био је посљедњи по насумичном сакупљању, послје тога читаве српске породице трпане су у вагоне у циљу потпуног чишћења града од српске популације. Предстојник градског редарства, сурови усташки злочинац Крешимир Крталић, августа 1941, упутио је низ прогласа мостарским Србима који су обзнањивани и лијељени по граду у виду плаката. Пошто су већ интерниране претходне групе Срба по абecedном редослиједу почетног слова презимена, у прогласу од 16. августа писало је:

„Позивају се сви Срби, са члановима својих породица, чија презимена почињу словима К, Л, Љ, Н и Њ, да се 17. овог мјесеца, у 17.00 сати навече скупе на жељезничкој постаји ради иселења у Србију. Влак иселеника креће точно у 11.00 сати навече“.

Овај транспорт, у којем су позвани могли понијети само најнужније личне ствари (50 кг) и у којима је, као и раније, било најстроже забрањено продавање имовине или помагање Србима, карактеристичан је по томе што су га зауставили и осујетили италијански војници дивизије „Марка“ и тако спријечили потпуни нестанак Срба из града.

У Мостару и околини је, крајем 1941, од некадашњих нешто преко 8.000 Срба остало само 852 лица српске националности. Процјењује се

Serbian families were packed into wagons with the aim of complete city cleansing of the Serbian population. The president of the city police, a cruel Ustasha criminal, Krešimir Krtalić sent a series of publicly announced proclamations to the Serbs from Mostar put all over the city as posters. As the previous groups of the Serbs had already been interned by the alphabetical order, in the proclamation from 16 August it was written:

“All Serbs are called, with their family members, whose family names start with K, L, LJ, N and NJ to gather at the train station on 17th this month at 17.00 p.m. for displacement to Serbia. The train leaves at 11.00 p.m. sharp”.

This transport, in which the called ones could bring only the most needed personal things (50 kg) and in which it was strictly forbidden property selling or helping the Serbs, was characteristic because it was halted and thwarted by Italian soldiers from the ‘Marka’ division who prevented the complete disappearance of the Serbs from the city.

Only 852 out of former more than 8,000 Serbs stayed in Mostar and nearby places in late 1941. It is estimated that 1,024 Serbs from Mostar were killed during the summer in 1941. Many were interned into camps, about 2,500 according to some researches. According to contemporary research there were 1,424 Serbs from Mostar who lost their lives in the Second

да је током љета 1941. убијено 1.024 мостарских Срба. Велики број је интерниран у логоре, по неким истраживањима око 2.500. По савременим истраживањима, укупно 1.424 мостарских Срба изгубило је животе у Другом свјетском рату. Од тога, 361 особа је убијена у комплексу логора смрти *Госпић-Јадовно-Паћ* и 135 у комплексу логора смрти *Јасеновац*, који су од Мостара удаљени неколико стотина километара.

World War. Out of that number 361 people were killed in the death camps complex *Gospić-Jadovno-Pag* and 135 in the complex of death camp *Jasenovac* which are several hundreds of kilometres far away from Mostar.

Панорамска фотографија Пребиловаца из 1974. године (Извор: архива Снд „Пребиловци“)

Panoramic photo of Prebilovci from 1974
SND Prebilovci Archives

POZIVU SRBIMA

Pozivaju se svi SRBI sa članovima svojih porodica čija prezimena po redarstvenom popisu počimlju sa slovima C, Č, Ć, D, Đ, E i F, da se danas 15. o. m. u 10 sati navečer sakupe na željezničkoj postaji radi iseljenja u SRBIJU. Vlak iseljenika krenuti će točno u 11 sati navečer. Iseljenici imaju pravo sobom ponijeti 50 kg. prtljage po osobi te sa sobom svoj novac i sve svoje dragocjenosti.

Svi gošće navedeni, koji su dužni odputovati današnjim iseljeničkim vlakom, moraju prije odlaska na kolodvor svoje stanove zaključati i uz naznaku prezimena, ulice i kućnoga broja predati predstoj-

ДОЊА ХЕРЦЕГОВИНА И
ПРЕБИЛОВЦИ
LOWER HERZAGOVINA AND
PREBILOVCI

Доњој или Јужној Херцеговини припада подручје Стоца, Дубрава, Храсна, Чапљине и Љубушког, као и Метковић и Опuzен, који се данас налазе у Хрватској. Ово подручје је било насељено још у предантичко доба. У раном средњем вијеку, у вријеме сеобе словенских племена, насељавају га Срби. Доња Херцеговина у саставу Србије Немањића представља значајну спону са њеним најзападнијим крајевима, данашњом Средњом Далмацијом. Шириим подручјем Хумске земље, како се тада звала, у 12. вијеку, управљао је Немањин брат кнез Мирослав, а нешто касније и Растко Немањић, потоњи светитељ Сава. Улазила је у састав прве епархије са сједиштем у Стону, након што је Свети Сава извојевао аутокефалност Српске православне цркве. У 14. вијеку подручје данашње Доње Херцеговине ушло је у састав средњовјековне босанске државе под српском династијом Котроманића.

Рebilovci is a Serbian village in Lower or South Herzegovina. It is located on a brink of the river Neretva in municipality of Čapljina, today's Federation of Bosnia and Herzegovina. It is 5 kilometres far away from Čapljina, 35 kilometres away from Mostar and 10 kilometres away from Metkovići. The very name of the village has been mentioned only in contemporary period, but family names from there, such as Dragičević that is about five centuries old, witness to its age. In Prebilovci they are ancestors to families: Tripković, Medić, Brnjašić, Ćirić, Šarić, Ždrakanović, Suhić and Ekmečić. There also lived families Bulut, Medan, Ćuk, Bandur, Nadaždin, Perišić, Mirković, Krunić, Jokić, Đurasović, Reljić, Šušić, Jahura...

Areas of Stolac, Dubrava, Hrasno, Čapljina and Ljubuško belong to Lower or South Herzegovina as well as Metković and Opuzen which are in today's Croatia. This area was populated even before

Међу властеоским породицама, поред Косача, према којима ће област добити име, на овом подручју се у 15. вијеку јавља позната српска властеоска породица Милорадовић-Храбрени, чији родоначелник је био Стјепан Милорадовић. Живјели су у предјелима столачких Дубрава и Храсна. Били су познати задужбинари, а најпознатија задужбина је манастир Житомислић, као и црква са гробовима и двије судачке столице у Ошањићима код Стоца. Њихове задужбине су и цркве у Тријебњу, Клепцима. Иза њих је остала породична некропола у Радимљи.

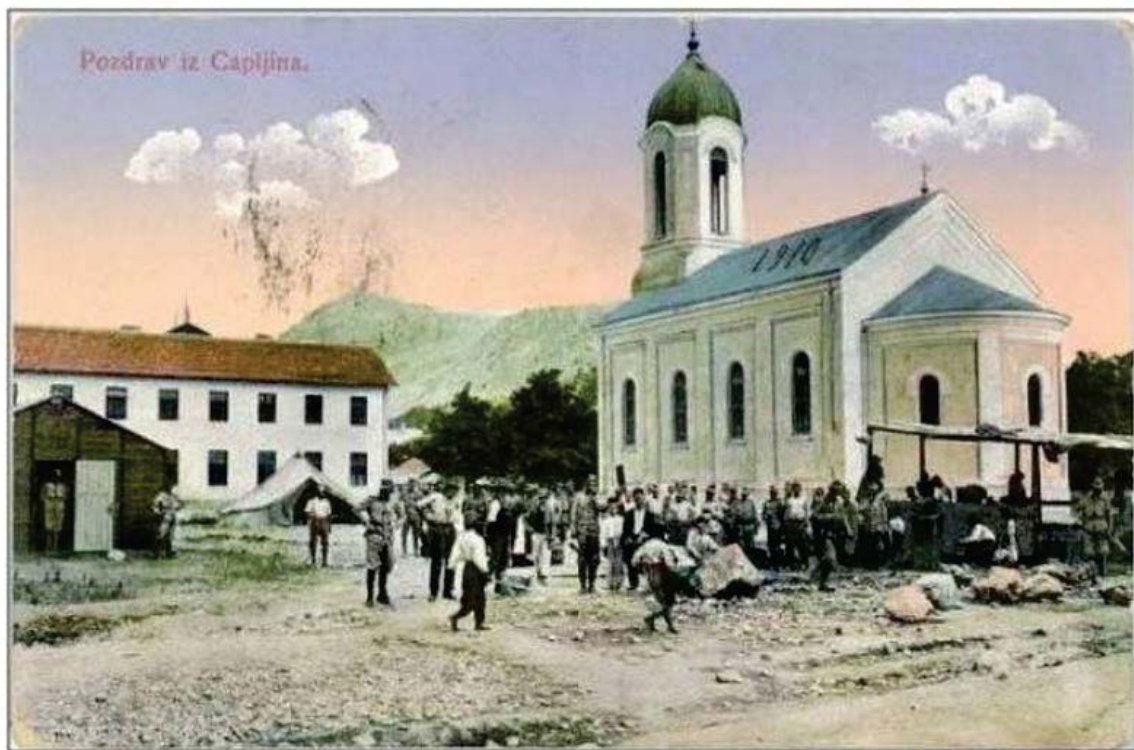
Падом српских земаља под турску власт, у другој половини 15. вијека, српски народ долази у положај народа другог реда. Ипак, овај незавидан положај у првим вијековима није значајно угрозио народну свијест. Први турски пописи Херцеговине подручје Доње Херцеговине означавају као српску земљу. Имена насеља су била чисто српска, а пописом је нађено тек неколико муслимана. У каснијем периоду, исламизација је узимала више маха, али је још у 17. вијеку српско становништво било најбројније у Доњој Херцеговини.

Стање ће унеколико бити промијењено у 18. вијеку, а нарочито у 19. вијеку, када се у Доњу Херцеговину плански насељава римокатоличко становништво и врши константна агресивна вјерска конверзија. Но, ни тада српски дух у

antiquity. In the early Middle Age period it was settled by the Serbs. Lower Herzegovina as part of Nemanjić's Serbia represented an important link with its most western parts, today's Middle Dalmatia. The broader region of the Hum land, as it was called back in 12th century, was ruled by Nemanja's brother Miroslav and later by Saint Sava. It was also a part of the first eparchy with its chair in Ston after Saint Sava managed to gain autocephaly for the Serbian Church. In the 14th century, the region of today's Lower Herzegovina became a part of the medieval Bosnian state under the rule of Serbian dynasty Kotromanić.

Among noble families, besides Kosači who are to give their name to a region, a famous noble family Miloradović-Hrabren whose founder was Stjepan Miloradović appeared in the 15th century. They lived in regions of Stolac Dubrava and Hrasan. They were famous trustees and their most famous foundation was Žitomislić monastery as well as a church with graves and two judges' chairs in Ošanjići near Stolac. Their foundations are also churches in Trebinje, Klepci. The family left behind them necropolis in Radimlje.

With fall of Serbian lands under the Turkish rule in the 15th century, the Serbian people became people of the second order. However, this unenviable position in the first centuries didn't jeopardise significantly the people's conscious. The first Turkish censuses of Herzegovina

Стара разгледница Чапљине
(Извор: архив СНД „Пребиловци“)

Old postcard of Čapljina
SND Prebilovci Archives

овим крајевима није клонуо, о чему свједочи учешће Срба овог краја у свим националним пословима тога доба. Само из Пребиловаца у Првом свјетском рату учествовало је 18 добровољаца у српској војсци, а њих петорица су носиоци „Албанске споменице“.

Након њемачке агресије на Краљевину Југославију, још током Априлског рата, прије њене капитулације, на подручју данашње Хрватске (без Барање, Истре и дијелова Далмације), Босне, Херцеговине и дијела Србије (Срем до Земуна), формирана је Независна Држава Хрватска. Држава је у августу 1941. године административно подијељена на 22 велике жупе. Но, прије ове подјеле, власт су на локалном нивоу преузимале мјесне усташке организације, док су за организацију на нивоу регија били задужени истакнути усташки прваци. Тако је на чело усташког стожера за Херцеговину био постављен адвокат Павао Цанки, каснији министар правосуђа и богоштовља у Влади НДХ, познат и по томе што је у Чапљини 1941. на рапорт: „Стање редовно!“ — одговорио: „Како редовно кад још никог нисте убили?“

Подручје Доње Херцеговине подијељено је у двије велике жупе: Хум са сједиштем у Мостару и Дубрава са сједиштем у Дубровнику. Специфичност овог подручја била је и у томе што је у Чапљини хрватска независност

marked the region of Lower Herzegovina as Serbian land. The settlements wore pure Serbian names and there were only a few Muslims found by the census. Later, the process of Islamisation became more intense, but in the 17th century Serbian inhabitants comprised majority in Lower Herzegovina.

The state somewhat changed in the 18th and especially in the 19th century when planned settlements of Roman Catholics and constant aggressive religious conversion were done in Lower Herzegovina. But again, Serbian spirit of the region didn't faint which is proven by participation of the Serbs of the area in all national trades of the time. Only from Prebilovci there were 18 volunteers in the Serbian Army in the First World War and five of them were holders of the 'Albanian Commemorative Medal'.

The Independent State of Croatia (NDH) was established after German aggression on the Kingdom of Yugoslavia, during the April war, before its capitulation, on the territory of today's Croatia (without Baranja, Istria and parts of Dalmatia), Bosnia and Herzegovina and parts of Serbia (the Srem to Zemun). The state was administratively divided into 22 great districts in August 1941. But before this division, the local rule was taken over by the local Ustasha organisation while regional organisation was taken over by the estimated Ustasha leaders. Thus, the leader of the

проглашена два дана прије него што је у Загребу Кватерник прогласио НДХ. Наиме, представници усташке организације у Чапљини, на челу са римокатоличким свештеницима Јуром Врдољаком и Илијом Томасом, преузели су власт у Чапљини и прогласили хрватску државу 8. априла 1941. Повјереник за Чапљину био је Перо Јукић Геринг, а први логорник Фрањо Вего. Одмах затим, организоване јединице сачињене од мјесних усташа, припадници Мачековог „сељачке заштите“ и дио хрватског и муслиманског становништва, почеле су са шиканирањем тамошњих Срба, пљачком имовине и разоружавањем јединица југословенске војске, што је био само увод у геноцид.

Оваквом развоју ситуације супротставила се једна јединица југословенске војске у чијем саставу су били и питомци подофицирске школе у Билећи. Они су 14. априла ушли у Чапљину и након краћих уличних борби разбили јединице под усташком командом. Ова јединица се из Чапљине повукла током ноћи између 16. и 17. априла, а већ 18. априла у Чапљину су ушле италијанске снаге, које су одмах продужиле према Метковићу, Стоцу и Мостару. У међувремену, у град су се вратиле разбијене хрватске снаге и поново почеле да шиканирају и убијају локалне Србе. Недуго затим, насиље је прекинуто повратком италијанских снага које су се овдје задржале до краја маја.

Ustasha headquarter for Herzegovina became a lawyer Pavao Canki, later Minister of Justice and Religion in the government of NDH, famous for his answer to a report “Condition regular!” in Čapljina in 1941 when he replayed: “How is it regular when you haven’t killed anyone yet?”

The region of Lower Herzegovina is divided into two great districts: Hum with its capital Mostar and Dubrava with its capital Dubrovnik. The specificity of the region is that NDH had been proclaimed two days earlier there than Kvaternik proclaimed it in Zagreb. The Ustasha organization representatives in Čapljina, led by Roman Catholic priests Jure Vrdoljak and Ilija Tomas, took over the rule in Čapljina and proclaimed the Croatian state on 8th April 1941. The trustee for Čapljina was Pero Jukić – Gering and the first camps commander Franjo Vego. Right after that started humiliations of the Serbs who lived there, lootings of property and disarmament of the Yugoslav Army units by members of the Maček’s “peasants’ protection” and part of Croatian and Muslim population, which only was a prelude to the genocide.

One unit of the Yugoslav Army which also comprised cadets from non-commissioned officer school in Bileća confronted this train of events. They entered Čapljina and managed to break units under Ustasha command after short street fights on 14 April. This unit retreated from Čapljina in the night between 16 and 17 April and on 18

На сличан начин, припадници усташких организација су, помогнути већином хрватског и муслиманског становништва, преузимали власт у осталим херцеговачким мјестима, а одмах након преузимања власти чинили злочине над српским становништвом, што је изазвало прво српски оружани отпор (Доњи Дрежањ код Невесиња, 3. јун 1941), а затим и организовани устанак против НДХ и геноцида над Србима (село Казанци код Гацка, 6. јун 1941 — устаници на челу са попом Радојицом Перишићем и Миланом Тепавчевићем и село Лукавац код Невесиња, 24. јун 1941. године).

Пребиловци су српско село у Доњој или Јужној Херцеговини. Налази се на ободу ријеке Неретве у општини Чапљина, данас Федерација БиХ. Од Чапљине је удаљено 5, од Мостара 35, а од Метковића 10 километара. Само име села помиње се тек у новије доба, али о старости села говоре пребиловачка презимена, као што су Драгићевићи стари око пет вијекова. Од њих у Пребиловцима потичу: Трипковићи, Медићи, Кесо, Брњашићи, Ђирићи, Шарићи, Ждракановићи, Сухићи и Екмечићи. У Пребиловцима су живјели и Булуги, Медани, Ђук, Банђури, Надаждини, Перишићи, Мирковићи, Крунићи, Јокићи, Ђурасовићи, Рељићи, Шушићи, Јахуре.

April entered Italian forces which immediately continued to Metkovići, Stolac and Mostar. In the meantime, the broken Croatian units came back to the town and restarted the humiliations and killings of local Serbs. Not very long from then, the violence was stopped by return of Italian forces which stayed there until the end of May.

Members of the Ustasha organizations, backed up with Croatian and Muslim majority population, took over power in other places in Herzegovina in the similar manner and immediately after it began with the crimes against Serbian population which provoked the first Serbian armed uprising (Donji Ržani near Nevesinje, on 3 June 1941) and then organised uprising against NDH and the genocide against the Serbs (Village Kozanica near Gacko, on 6 June 1941 – the rebels under leadership of a priest Radojica Perišić and Milan Tepavčević, and Lukavac near Nevesinje, on 24 June 1941).

Ковчези за дјевојачко рухо из Пребиловаца
са почетка 20. вијека (Извор: архив СНД
„Пребиловци“)

Chests for maiden's clothes from Prebilovci.
Early 20th century.
SND Prebilovci Archives

lobaњи ostala je rupa nam-
spajanje vagona tadašnje us-

ПРЕБИЛОВЦИ 1941.

PREBILOVCI, 1941

Римским уговорима од 18. маја 1941. године Италијани су се обавезали, између осталог, да напусте другу окупациону зону. Након њиховог повлачења, усташе су поново преузеле власт чиме су створени услови за реализацију плана уништења српског народа — геноцида у овим крајевима. На читавом херцеговачком подручју, у наредних неколико мјесеци извршена су три таласа покоља српског становништва. Први талас почео је хапшењима и убиствима Срба већ почетком јуна. Неке од првих жртава у Чапљини, у овом таласу, били су Миле Витковић и пребиловачки кнез и дугогодишњи вођа соколске чете Огњен Ждракановић.

Други талас масовних злочина били су „Видовдански покољи“ (између осталог и одмазда за сарајевски Видовдан 1914). Посебно су тада страдали Срби Стоца и околине. Тада су страдали и скоро сви одрасли српски мушкарци у

Аccording to the Treaties of Rome from 29 May 1941, the Italians were obliged, among other points, to leave the second occupational zone. After their retreat, the Ustasas resumed the power which created conditions for fulfillment of the plan of annihilation of the Serbian people – genocide in this region. On the whole territory of Herzegovina there were three waves of slaughters of Serbian population. The first wave began with arresting and killing of the Serbs in early June. Some of the first victims in Čapljina were Mile Vitković and Prince of Prebilovci and long-time leader of the falconry company Ognjen Ždrakanović.

The second wave of the mass crimes was ‘St Vitus Day slaughters’ (among the other reasons in retaliation for the Sarajevo St Vitus Day 1914). Especially Serbs in Stolac and nearby places suffered then. Almost all adult male Serbs were killed on the occasion in villages: Gabela, Dračevo,

Убијани су на разне начине. На једној лобањи остала је рупа начињена гвозденим клином-чивијом за спајање вагона тадашње ушкотрачне железнице

На дну 120 метара дубоке јаме Голубинка, као и свих осталих, овакви прикази су не само стручњацима за судску медицину говорили о чему је реч...

Посмртни остаци убијених мештана Пребиловаца у усташком злочину пронађени у Шурманачкој јами.

The remains of the murdered inhabitants of Prebilovci in the Ustasha crime found in the Šurmanačka pit.

селима: Габела, Драчево, Дубравица, Горње Храсно, Крушево, Бурмази, Попрати, Ошанићи, Дабрица, козице, Пјешивац, Шћепан Крст, Љубљеница, Прењ, Пјесци, Локве и Речице. Највеће гробнице мученика биле су ријеке Неретва и Брегава, затим Опузен у Далмацији, Видово поље, али и још десетине јама и страгишта.

Трећи, „илиндански“ талас покоља највише је погодио Пребиловце. Ово, већински српско село, на почетку Другог свјетског рата бројало је 119 домаћинстава, од којих је 116 било српских а три муслиманска. Од 1.008 мјештана, 994 било је српске националности, док су три муслиманске породице у селу бројале 14 чланова. Масовни покољи херцеговачких Срба током јуна 1941. године готово у потпуности су заобишли мјештане Пребиловаца. Све до трагичних страдања Пребиловаца почетком августа 1941. године, од стране хрватских и муслиманских усташа страдало је шесторо мјештана, и то: Огњен Ждракановић, Спасо Ждракановић, Бошко Ждракановић, Митар Трипковић, Дамјан Шарић и Раде Ћук. Ипак, властима Независне Државе Хрватске Пребиловци нису остали „испод радара“. Ковање плана за потпуно уништавање села и свих његових мјештана било је увелико припремано у усташком логору у Чапљини.

Пропагандно дјелујући према Хрватима, муслиманима и Србима из Пребиловаца, усташки логорници и таборници из Чапљине

Dubravica, Gornje Hrasno, Kruševo, Burmazi, Poprati, Ošanići Dabrica, Kozice, Pješivac, Šćepan Krst, Ljubljena, Prenj, Pjesci, Lokve and Rečice. The biggest tombs for the victims were the river Neretva and the river Bregava, then Opuzan in Dalmatia, Vidovo polje and tens of pits and execution sites.

The third 'Ilindan' wave of slaughter struck Prebilovci the most. This village with majority of Serbian population counted 119 households at the beginning of the Second World War out of which there were 116 Serbian and three Muslim ones. Out of 1008 inhabitants there were 994 inhabitants of Serbian nationality while the three Muslim families in the village counted 14 members. The June mass slaughters of the Herzegovinian Serbs almost completely bypassed inhabitants of Prebilovci. Before tragic sufferings of Prebilovci committed by the Croatian and Muslim Usthas in early August 1941, six inhabitants perished: Ognjen Ždrakanović, Spaso Ždrakanović, Boško Ždrakanović, Mitar Tripković, Damjan Šarić and Rade Ćuk. However, Prebilovci didn't stay "under-the-radar" of the Independent State of Croatia authorities. They were planning on how to completely destroy the whole village and all of its inhabitants in Ustasha camp in Čapljina.

The Ustasha camp commanders and soldiers from Čapljina were preparing the ground for a systematic crime, destroying and looting of

Фотографија на којој се налазе Радојка, Јока и дијете Милорад Екмечић, сви бачени у Шурманачку јаму 6. августа 1941. године. (Извор: СНД „Пребиловци“)

Radojka, Joka and Milorad Ekmečić as a child, all were thrown in Šurmanačka pit on 6 August 1941
SND Prebilovci Archives

припремали су терен за систематски злочин, уништавање и пљачку Пребиловаца. Поруке које су биле упућивање Србима позивале су их на останак код својих кућа, безбједно кретање и обрађивање имања, док су, са друге стране, поруке другачије природе биле упућивање Хрватима и муслиманима. Уз геноцидну политику, политику мржње према свему српском, усташе главешине из Чапљине су околном хрватском и муслиманском становништву великодушно обећавали сву покретну и непокретну имовину пребиловачких Срба након што се оконча обрачун са истима.

У припремању злочиначке акције нарочито истакнуту улогу имао је католички жупник из сусједног села Клепаца, дон Илија Томас. Блиска сарадња са властима Независне Државе Хрватске и континуирана пропаганда против српског народа, означили су дон Илију Томаса као једног од главних инспиратора и организатора масовног злочина у Пребиловцима.

Ове пропагандне дјелатности учињене од стране власти Независне Државе Хрватске и од представника Римокатоличке цркве у Херцеговини, довеле су до тога да је за потребе напада на Пребиловце мобилизовано око три хиљаде људи, Хрвата и муслимана, претежно из околних села, али и мјеста која су била нешто удаљенија. Поменуте снаге су у периоду од 1. до 4. августа 1941. године биле организоване и

Prebilovci by propagandising Croats, Muslims and Serbs from Prebilovci. In messages sent to the Serbs, they called them to stay in their homes, move fearlessly and cultivate their lands, while, on the other hand, messages sent to the Croats and Muslims were of a different nature. Along with genocidal politics, politics of hatred towards all Serbian, the Ustasha leaders from Čapljina heartfully promised all Serbian movable and immovable property to the nearby Croatia and Muslim population after they finish off with them.

Especially extinguished role in preparing the criminal action had a Catholic priest don Ilija Tomas from neighbouring village Klepci. Close collaboration with the authorities of the Independent State of Croatia and continuous propaganda against the Serbian people marked don Ilija Tomas as one of the main instigators and organisers of the mass crime in Prebilovci.

These propaganda activities performed by the authorities of the Independent State of Croatia and representatives of the Roman catholic church in Herzegovina, led to mobilization of about three thousand people, the Croats and Muslims mostly from the nearby villages, but also from further away for the needs of attack on Prebilovci. The mentioned powers were being organised and prepared for the action from 1 to 4 August 1941. Gathering of the 'hordes' was in Hotanj, Čapljina, Gnjilišta and Prenj where the criminal plan was

Сватови Милеве и Богдана Медана. Фотографија снимљена 1938. године. Највећи број особа са фотографија није преживио 1941. годину. Млада, Милева Медан, рођена Бодирога, убијена је приликом порођаја са дјететом. Њен супруг, Богдан, такође је убијен.

Wedding guests at Mileva and Bogdan Medan's wedding (1938) The largest number of people from the photographs did not survive 1941. A bride, Mileva Medan, born Bodiřoga, was killed during childbirth with her child. Her husband, Bogdan, was also killed.

припремане за акцију. Окупљање ових „хорди“ учињено је у Хотњу, Чапљини, Гњилиштима и Прењу, где им је представљен злочиначки план уз поруку да „ниједна пребиловачка особа не смије преживјети“.

presented to them along with message: “No one from Prebilovci must survive.”

That the Croatian and Muslim Ustashes were determined to completely destroy the village and its population witnesses the fact that they sent two

Да су хрватске и муслиманске усташе биле одлучне у намјери да у потпуности униште село и мјештани, свједочи и чињеница да су 2. августа 1941. године, на празник Светог Илије, у Пребиловце упутиле два камиона „редарственика“ Независне Државе Хрватске у циљу провјере начина на који ће мјештани реаговати, и у случају да почну бјежати, којим путевима ће кренути. Жандармеријске снаге Независне Државе Хрватске нису пуцале на људе који су почели бежати и тиме су извршиле последњи чин пропагандне дјелатности пред крваве августовске дане.

Пред зору, у понедељак, 4. августа, из правца Гњилишта, Крушева, Хотња и Чапљине, у четири групе које су бројале између пет стотина и хиљаду наоружаних хрватских и муслиманских усташа, отпочело је опкољавање Пребиловаца. Мушко становништво Пребиловаца већином је успјело да се склони из села, и на велико изненађење хрватских и муслиманских усташа, у селу су остале само беспомоћне жене, дјеца и старци. Мушке главе су своја склоништа потражила на локацијама изван и у околини села, те се око 150 мушкараца сакрило у шевар Хутовског блага, њих око 25 је уточиште потражило у Козјим стјенама, где су се сакрили у једној пећини изнад Брегаве, а мање групе мушкараца побјегле су у околне шуме и, захваљујући њима, спасиле своје животе.

‘militia’ trucks of the Independent State of Croatia in Prebilovci on 2 August 1941, on St Elijah holiday, in order to check how the people would react and which paths would they take in case they started to run away. The gendarmerie powers didn’t open fire on those who started running away and that was the last act of propaganda activity before bloody August days.

Four groups that numbered between 500 and 1000 armed Croatian and Muslim Ustashas began the surrounding of Prebilovci from directions of Gnjilišta, Kruševo, Hotanj and Čapljina before dawn on Monday, 4 August. Male inhabitants mainly managed to escape the village where, to a big surprise for Croatian and Muslim Ustashas, only helpless women, children and the elder remained. Most of the men from Prebilovci managed to escape the village and look for their refuge outside and in the vicinity of the village, so around 150 men hid in bulrush of Hutovo mud, 25 of them sought their sanctuary in Goats’ rocks where they hid in one cave above the river Bregava and one smaller group of men escaped into nearby forests saving their own lives.

However, this fact hadn’t changed historical flow, so the Croatian-Muslim Ustasha forces directed their criminal actions towards the women, children and the elderly. On the same day, 4 August 1941, all the found inhabitants, mostly women and children, were arrested and taken to

Фотографија учитељице Стане Арнаут родом из Глушаца код Метковића (Извор: Архив СНД „Пребиловци“)

Stana (Marko) Arnaut, born in Glušci near Metkovići, a teacher in village Prebilovci. SND Prebilovci Archives

Фотографије Јоке (Јована) Драгићевића, старе 25 године, убијене 6. августа 1941. године и Даринке (Милана - Руса) Шарић, рођене 1922. године, са браћом Спасојем (13) и Лаком (8), бачена жива у јаму Голубинку код Шурманца 6. августа 1941. године.
(Извор: Архив СНД „Пребиловци“)

Photographs of Joka (Jovan) Dragičević, 25 years old, killed on August 6, 1941, and Darinka (Milana-Rusa) Šarić, born in 1922, and brothers Spasoje (13) and Lakom (8), thrown alive into a Golubinka pit on August 6, 1941.
SND Prebilovci Archives

Међутим, та чињеница није промјенила историјски ток већ су управо хрватско-муслиманске усташке снаге своју злочиначку акцију устремиле према женама, дјецом и старцима. Истог дана, 4. августа 1941. године, сви затечени становници, углавном жене и дјеца, одведени су у сеоску школу „Краљ Милутин“. О бестијалним злочинима унутар сеоске школе остало је записано свједочанство Маре Булут која је, сакривена у жбуну иза школе, непосредно свједочила овим злочинима:

Прва два дана скупили су све жене и дјецу и ону прву највишу жену и дјеце коју су дошјерали у основну школу, још истиог дана дошле су и осталих жена, девојка и малолетних девојчица ушле су све те жене и дјецу које су у шоку првог дана скупили одмах отијерали према Чапљини и смјестили их у зграду Силоса изнад села Тасовчића. Ја сам успјела да се прикријем у једном жбуну на неких сто до двестотина метара од зграде основне школе и својим сам очима видјела сва та ушлица звјерства, ја сам у шоку наредне ноћи преко брда побјегла и дошла у село Тасовчића одакле сам и родом.

У Основној школи „Краљ Милутин“ нарочито трагично страдање доживјела је учитељица Стана Арнаут. Родом из Метковића, учитељица Стана Арнаут је у вријеме злочина у Пребиловцима имала 32 године. Прије рата радила је у школама у Габели и Пребиловцима,

the village school called “King Milutin”. There is a written testimony by Mara Bulut, who directly witnessed to the felony hidden in a bush behind the school, about the bestial crimes inside the village school:

“In the first two days they gathered all the women and children; and those women and children from the first round that they had taken to primary school, the Ustashas immediately transported all those women and children that they had taken during the first day towards Čapljina and put them in the Silo building above Tasovčići village the same day after harsh torturing, maltreating and mass raping of the women, girls and even minor girls. I managed to cover up in a bush on some 100 to 200 metres from the school’s building and I saw with my own eyes all the Ustasha bestialities, so I ran away across the hill during the next night and came to village Tasovčići which is my birth village.”

Especially tragic suffering in school “King Milutin” experienced local teacher Stana Arnaut. Born in Metković, a teacher Stana Arnaut was 32 years old at time of the crime in Prebilovci. She had worked in schools in Gabela and Prebilovci before the war and the hatred with which the Ustashas were liquidating Serbian population was especially expressed in the example of the tragic loss of life of this noble teacher. Teacher Stana Arnaut was brought to the school premises,

а мржња којом су усташе ликвидирале српско становништво у Пребиловцима посебно се изразила на примјеру трагичног окончања живота ове племените учитељице. Заједно са мјештанима Пребиловаца учитељица Стана Арнаут доведена је у просторије школе гдје је преносила знање најмлађим Пребиловчанима. Одмах првог дана по хапшењу и затварању у школској згради, усташе су се окомиле на учитељицу Стану Арнаут, а из пресуде Окружног суда у Мостару дознајемо да је Никола Мерџан, усташа из Гњилишта, први силовао учитељицу, а потом је подстрекивао њене некадашње ученике из Габеле да учине исто. Након свирепог злостављања, усташе су Стану Арнаут, која је од бестијалног мучења полудела, масакрирали и покопали у школском дворишту.

Након вишесатног мучења, убистава и иживљавања, утамничени мјештани Пребиловаца отпремљени су у житни силос на Модричу изнад Тасовчића, гдје су настављена мучења. Након њиховог отпремања, у школу је доведено и преостало затечено становништво, које је након мучења, у којем су највише страдале сеоске жене и дјевојке, отпремљено у Чапљину.

Сљедећег дана, у зору 5. августа 1941. године, ове двије групе су спојене на жељезничкој станици у Чапљини, гдје су затворене у шест сточних вагона у којима су провели цијели дан. Око пет стотина Пребиловчанки, њихове

where she until recently had taught the youngest inhabitants of Prebilovci, together with other people from Prebilovci. On the first day right after the arrest and imprisonment in the school, the Ustashas aimed at the teacher Stana Arnaut and we learn from the verdict of the Regional Court in Mostar that Nikola Merdžan, an Ustasha from Gnjilište, was the first who rapped the teacher and then encouraged her former students from Gabela to do the same. After the cruel tormenting, the Ustashas massacred Stana Arnaut, who gone mad due to bestial torturing, and buried her in the school yard.

After long hours of torturing, killing and abuse, the imprisoned inhabitants of Prebilovci were transported to wheat silo on Modrič above Tasovčići where the torturing was continued. After that, the rest of the prisoners were brought to the school and transported to Čapljina after torturing in which peasant women and girls suffered the most.

At dawn on the next day, 5 August 1941, the two groups were gathered on the rail station in Čapljina where they were sealed in six cattle wagons in which they spent the whole day. About 500 women from Prebilovci together with their children and parents spent a whole day in the wagons during a hot day, without air, food and drink, exposed to inhuman conditions. Here should be mentioned that some Croatian and

дјеце и родитеља, током врелог дана, без ваздуха, хране и воде, провели су читав дан у вагонима изложени нехуманим условима. На овом мјесту потребно је поменути и покушаје појединих хрватских и муслиманских жена да заточеним женама, дјеци и старцима дотуре комад хљеба или кантицу са водом како би им бар унеколико ублажиле муке. Међутим, усташки чувари нису дозволили женама да дођу до вагона и помогну заточеницима, а степен њихове окрутности огледао се у чињеници да су те канте са водом узимали од жена, односили до вагона и просипали на очиглед заточеног народа који се налазио у вагонима. Истог дана, у вечерњим часовима, композиција се покренула са станице у Чапљини, и у пратњи три стотине усташа, заточени народ превезла до жељезничке станице у Шурманцима која се налазила неколико километара од Чапљине. Поменути усташама који су кренули из Чапљине, а које је предводио усташки таборник из Чапљине Андрија Буљан, придружило се још око 150 усташа из Међугорја, Шурманаца и Бијаковића, које је предводио Иван Јовановић Црни. Ове усташе су у рану зору, 6. августа 1941. године, завиле у црно све пребиловачке породице и починиле су незапамћен злочин који се догодио не само на простору Херцеговине, него на простору цјелокупне територије окупиране Краљевине Југославије, па и окупиране Европе.

Muslim women were trying to bring a piece of bread or a container of water to the captivated women, children and the elderly in order to ease their torments. However, the Ustasha keepers didn't allow the women to approach the wagons in order to help the captives and the level of their cruelty was reflected in the fact that they were taking the containers with water, bringing them to the wagons and pouring water in front of the eyes of the detained people in the wagons. The composition moved from station in Čapljina in the evening on the same day escorted by 300 Ustashas to the rail station in Šurmanci which was several kilometres away from Čapljina. The above mentioned Ustashas who came from Čapljina led by an Ustasha commander Andrija Buljan from Čapljina were joined by about 150 Ustashas from Međugorje, Šurmanci and Bajaković who were led by Ivan Jovanović 'Black'. These Ustashas wrapped in black all the families in Prebilovci in early morning on 6 August 1941 by committing an unforgettable crime not only in Herzegovina but in the whole territory of the occupied Kingdom of Yugoslavia and even the whole occupied Europe.

They were brought from Šurmanci, on foot, in a column, to Golubinka pit on the hill Crnica near Međugorje, in which they were thrown. Before the liquidation of the inhabitants, the Ustashas committed a thorough robbery of the

Павле Булут над јамом Голубинком
Pavle Bulut over the Golubinka pit

Из Шурманаца су, пјешке, у колони, одведени до јаме Голубинке, на брду Црница код Међугорја, у коју су бачени. Прије ликвидирања мјештана усташе су у близини Арарове махале извршиле темељну пљачку жена, дјеце и стараца одузимајући им све драгоцености које су се код њих налазиле у том тренутку.

Изнад јаме Голубинке заточени Пребиловчани суочени су са суровим злочинцима, дојучерашњим комшијама, који су пригрили геноцидну политику чији је једини смисао био уништење српског рода, од колијевке до стараца. На основу судских списа насталих у вријеме суђења усташким злочинцима за злочине почињене у Шурманцима, односно на основу исказа свједока, злочинаца, можемо замислити повампирено зло које се појавило у пријеподневним часовима над Голубинком:

Видели смо како је један усташа узео дете, ња ња са смијехом бацно у зрак као лопту; на дјетету је залепршала црвена хаљиница прије него што ња је проушао бездан, у своје исказу рекли су Мехмед Тиквеш и Данило Зубац.

На овом мјесту посебно је неопходно нагласити и херојске тренутке храбрих Пребиловчанки које су се, не желећи да опет падну у усташке руке и буду обешчашћене, отимале и својевољно скакале у понор јаме. Ниједна од жртава није убијена ватреним оружјем.

women, children and the elderly in vicinity of Arar's mahallah taking away all the valuables they possessed at the moment.

Above *Golubinka* pit the captured inhabitants from Prebilovci were faced with the cruel criminals, their former neighbours who had embraced genocidal politics whose only point was annihilation of the Serbian people, from a cradle to the elderly. According to the court records from the time of the trials to the Ustasha criminals for the crimes in Šurmanci, i.e. according to the statements by witnesses and the criminals, one can imagine the resurrected evil that manifested itself above *Golubinka* in the morning hours:

We saw how an Ustasha took a child and threw it in the air like a ball, with a laugh; a red dress on the child flapped before the abyss ate her, said Mehmed Tikveš and Danilo Zubac in their statements.

It is important to emphasise in this place the heroic moments of brave women from Prebilovci who voluntarily jumped into the abyss of the pit not wanting to fall into the Ustashes' hands again and be disgraced. Not a single victim was shot with firearms.

The Ustashes murdered the tortured and exhausted elderly, women, girls and children during the whole time of transportation from school in Prebilovci to railway station in Šurmanci. Before and after sufferings of the people from Prebilovci, Šurmanačka pit continued to swallow

Све вријеме депортација, од школе у Пребиловцима до жељезничке станице у Шурманцима, вршена су и убиства старих и од мучења изнемоглих људи, жена, дјевојака и дјеце. Прије и после страдања Пребиловчана, јама у Шурманцима прогутала је многе жртве Мостара, Сарајева и других мјеста. Убиства мањих група и појединачна су настављена у самим Пребиловцима: До под селом, Краварица, Орахов до, језеро Шкрка, Морин оток, Бунар код Брегаве, Грков до. Пребиловчани су страдали и на другим стратиштима и у логорима: Чапљина, јама Бивоље брдо, у систему концентрационих и логора смрти у Јасеновцу.

Највећи број пребиловачких мушкараца преживио је овај покољ, након извлачења кроз обруч око села, скривајући се у предјелу Хутова блата, те брдима око Пребиловаца. После стравичних покоља извршених у Пребиловцима усташе су позивале одбегле мушкарце да се предају властима Независне Државе Хрватске, што је одређени број и учинио. Мушкарци који су се одазвали позиву брутално су убијени, а они који то пак нису учинили, придружили су се српским херцеговачким устаницима у борби против геноцида над Србима у НДХ.

С обзиром на то да је ријеч о богатом селу, у Пребиловцима је била извршена колонизација хрватског становништва, па је село у ту сврху преименовано у „Ново Село“. Но, овај подухват

many victims from Mostar, Sarajevo and elsewhere. Murders of individuals and smaller groups were carried out in very Prebilovci: Do under the village, Kravarica, Orahov do, lake Škrka, Morin otok, Bunar near the river Bregava, Grkov do. People from Prebilovci also perished in other execution sites and camps: Čapljina, Bivolje brdo pit, concentration and death camps system in Jasenovac.

Most of the men from Prebilovci survived this slaughter after they had escaped through the ring around the village, hiding in the bulrush Hutovo mud and in hills around Prebilovci. After the horrific slaughters in Prebilovci, the Ustashes called the fugitives to turn in to the authorities of the NDH which certain number of them did. They were brutally killed and those who didn't turn in joined Serbian Herzegovinian resistance fighters against the genocide against the Serbs in NDH. Since Prebilovci was a rich village, colonisation with the Croatian population occurred and the village was renamed to "Novo Selo" for that purpose. But this venture failed and the colonialists had to leave the village after the men from Prebilovci had returned in late August 1941. In the "August wave of slaughter" more than 80% of men from Prebilovci, whom there were about 1000 at the beginning of the war, perished. Fifty-seven families were completely extinguished. The scope of suffering can be

је пропао и колонисти су напустили село након италијанске реокупације Херцеговине што је омогућило повратак пребиловачких мушкараца крајем августа 1941. године. У овом, августовском таласу покоља страдало је више од 80% Пребиловчана, којих је на почетку рата било око 1.000. Потпуно је угашено 57 породица, великих многочланих патријархалних заједница. Колика је величина страдања овога мјеста говори нам и чињеница да је јапански часопис *Асахи Шимбун* Пребиловце сврстао на 4. мјесто по обиму страдања у 20. вијеку.

understood by the fact that a Japanese magazine "Asahi Shimbun" ranked Prebilovci in the 4th place of sufferings in the 20th century.

Дјеца Пребиловца 1959. године. Дјечаци и дјевојчице са фотографије рођени су после завршетка Другог свјетског рата, а родитељи су имена давали по својим прворођенчадима убијеним у рату. (Извор: Архив СНД „Пребиловци“)

Children from Prebilovci 1959, boys and girls got names after the killed firstborns
SND Prebilovci Archives

ПОРАТНИ ПЕРИОД
POST-WAR PERIOD

Рат је преживјело свега петнаестак процената Пребиловчана, углавном одраслих мушкараца. Међуратне генерације биле су потпуно уништене. Но, колико је ово село специфично у свом страдању, толико је специфично и у обнови. Након повратка у село, Пребиловчани су заснивали породице, тако да је било случајева да су људи добијали дјецу и у седмој деценији живота. Жеља за животом и порука убицама да нису побједили били су јачи од бола за покланим члановима породица. Колико је дубока пребиловачка трагедија говори и чињеница да је први пребиловачки младић стасао за војску тек почетком шездесетих година, а колико им је било важно памћење свједоче и споменици на сеоском гробљу и чињеница да су обиљежавали дан кад су им убијене породице. Тог дана није било пољских радова, а и запослени су узимали слободан дан. Због категорије продуженог дејства злочина се, свакако, мора напоменути да је Основна школа у Пребиловцима 1971. године, због недостатка

Only about 15% of inhabitants from Prebilovci survived the war, mainly adult men. Inter-war generations were completely destroyed. But this village was as specific in its suffering as in its revival. Upon returning to the village, men from Prebilovci founded new families, so there were cases that men got children in the seventh decade of their lives. The survival and life instinct as well as message to the criminals that they hadn't won were stronger than the pain for the slaughtered members of former families. How deep the tragedy of Prebilovci was confirms the fact that the first cadet from Prebilovci to join the army grew in the early 1960s and how important memory was confirms existence of monuments and commemoration on the day when their families were killed. On that day people didn't use to work in the field and those employed used to take a day off. It should be mentioned that due to the category of extended impact of the crime and lack of parents born between 1931 and 1941, Primary school in Prebilovci was closed and the process

родитеља деце рођене између 1931. и 1941. затворена, а да у послеријатном периоду у континуитету траје процес расељавања Пребиловчана у Клепце, Тасовчиће, Чапљину, и остала мјеста.

Однос власти према злочинима у Пребиловцима, али и у читавој држави, можемо посматрати кроз чињеницу да је судски процес злочинцима организован тек 1957. године у којем је један од поротника био истакнути усташа у вријеме покоља и учесник у насељавању хрватских породица у Пребиловце. О каквој фарси је било ријечи казује однос судија према питању олакшавајућих околности. Наиме, као олакшавајућа околност у једном случају наведена је младост починиоца, који је у вријеме извршења злочина имао 23 године, а у другом случају наведена је старост починиоца (63 године). Шест починилаца осуђени су на смртну казну, док су остали добили казну затвора од којих је једна износила три године. Јаме у које су мученици бацани биле су забетониране 1961. године и подигнути су једнообразни споменици, чији натписи нису говорили ништа о жртвама и починиоцима злочина.

Карактеристику односа жртава, злочинаца и њихових потомака у послеријатном периоду морамо посматрати кроз чињеницу да је 1981. године, на другој страни брда Црница, на којем се налази Шурманачка јама, у мјесту Бијаковићи, у Међугорју, због „појављивања

of continuous moving out of the inhabitants of Prebilovci to Klepac, Tasovčići, Čapljina and other places was taking place in post-war period.

The relation of the authorities towards the crimes in Prebilovci can be considered through the fact that the court trial to the criminals was held only in 1957 in which one of the jurors was an extinguished Ustasha from the time of the crimes who had participated in colonisation process by the Croatian families in Prebilovci. What a farce it was showed the relation towards the mitigating circumstances by the judge. Namely, one of the mitigating circumstances was young age of one of the criminals who was 23 at the time and, on the other side, older age of another criminal who was 63 at the time of committing the crime. Six criminals were sentenced to death penalty while the others were sentenced to prison and one of them to three years in prison. The pits where the victims had been thrown were sealed with concrete in 1961 and alike monuments were erected that together with their inscriptions didn't say anything about the victims and the perpetrators.

A characteristic of relation victims-perpetrators-descendants in the post-war period must be considered through the fact that an internationally famous Roman Catholic sanctuary was declared in 1981 following the “apparition of the Lady” in Bijakovići in Međugorje on the other side of hill Crnica where Šurmanačka pit is located. A fierce

Школска година 1959/60. Горњи ред: Брњашић (Тодора) Богдан, Надаждин (Душана) Божидар, Булут (Данила-Барона) Васо, Булут (Ђорђа) Лазар, Трипковић (Николе) Тодор, Трипковић (Раде) Данило, Крунић (Милана) Михајло, Булут Данила-Барона Ненад. Средњи ред: Трипковић (Раде) Даница, Драгићевић (Драгомира) Душан, Екмечић (Бранка) Илија, Булут (Јове) Стево, учитељ Ђетко Копривица, Драгићевић (Николе) Манојло, Драгићевић (Милана) Милован, Булут (Симе) Милорад-Бајо, Булут (Данила-Дане) Ђорђо. Доњи ред: Екмечић (Милана) Жарка, Екмечић (Ђуре) Василија, Медан (Лазара) Ковиљка, Шарић (Милана) Ксенија, Булут (Јове) Дара, Екмечић (Јовице) Стана, Екмечић (Милана) Илинка и Трипковић (Спасоја) Стоја (Извор: Архив СНД „Пребиловци“)

School year 1959/60. Upper row: Brnjašić (Todor) Bogdan, Nadaždin (Dušan) Božidar, Bulut (Danilo-Baron) Vaso, Bulut (Đorđe) Lazar, Tripković (Nikola) Todor, Tripković (Rado) Danilo, Krunić (Milan) Mihajlo, Bulut Danilo-Baron) Nenad. Middle row: Tripković (Rado) Danica, Dragičević (Dragomir) Dušan, Ekmečić (Branko) Ilija, Bulut (Jovo) Stevo, teacher Ćetko Koprivica, Dragičević (Nikola) Manojlo, Dragičević (Milan) Milovan, Bulut (Simo) Milorad-Bajo, Bulut (Danilo-Dano) Đorđo. Lower row: Ekmečić (Milan) Žarka, Ekmečić (Đuro) Vasilija, Medan (Lazar) Koviļjka, Šarić (Milan) Ksenija, Bulut (Jovo) Dara, Ekmečić (Jovica) Stana, Ekmečić (Milan) and Ilinka Tripković (Spasoje) Stoja.

SND Prebilovci Archives

Госпе“ проглашено међународно познато римокатоличко светилиште. Жестока комерцијална и туристичка експанзија Међугорја није умањена чињеницом о величини страдања српских жртава на том подручју, као ни чињеницом да се „Госпа приказала“ потомцима целата пребиловачке нејачи. Чињеница је да се на подручју жупе Међугорје и на њеном ободу налазе српска стратишта, јаме: Голубинка (Шурманци), Бенина ограда (Шурманци), Храшљани, Хумац, Црно, Служањ и Видоња. У Шурманцима је убијен и велики број Срба код жељезничке станице, а тијела су им бачена у Неретву.

Овакво омаловажавање жртава није могло сломити дух Пребиловчана. Они су се борили и од 1974. године изборили за право да могу посјећивати мјеста страдања својих најмилијих. Но, ни ове комеморације под надзором државе нису могле задовољити њихову потребу за достојанственим памћењем. Њихов труд је уродио плодом и 1990. године организован је и први парастос над Шурманачком јамом. Крајем 1990. године, Пребиловчани су покренули акцију за ексхумацију жртава из Шурманачке јама и изградњу спомен-храма у којем би кости биле похрањене. Њиховој акцији су се придружила и друга мјеста са истим захтјевом.

У првој самоиницијативној акцији, крајем 1990. и почетком 1991. године извађене су кости из јама Доње Херцеговине: Голубинке и

commercial and tourist expansion of Međugorje wasn't diminished by the fact of the scope of Serbian victims' sufferings in the region nor the fact that "the Lady had appeared" to descendants of the murderers of children from Prebilovci. The fact is that there are Serbian execution sites and pits in Međugorje district and its borderline fringe: Golubinka (Šurmanci), Babina ograda (Šurmanci), Hrašljani, Humac, Cerno, Služanj and Vidonja. A number of bodies of the Serbs who were killed at railway station in Šurmanci were thrown in the river Neretva.

Such humiliation of the victims could not break the spirits of the people in Prebilovci. They fought for and succeeded in gaining the right in 1974 to visit execution sites where their beloved ones had perished. But this commemorations under the state's surveillance couldn't please their need for dignified memorialization. The effort was fruitful and the first ceremony service at Šurmanačka pit was held in 1990. At the end of the same year, people from Prebilovci initiated an action of exhumation of the victims from Šurmanačka pit and building of a memorial temple where the bones would be saved. Other places joined the initiative with the same request.

In the first self-initiated action, at the end of 1990 and the beginning of 1991, the bones from the following pits in Lower Herzegovina were exhumated: Golubinka and pits in Benina ograda

јаме у Бениној огради у Шурманцима, Бивоље брдо, Кукауша горња и доња, Хаџибегов бунар и Градина у Хутову, Јасоч, Поплат, Голубинка и Рудине у Прењу, Звекалица у Опличићима. Извађене кости око 4.000 мученика из 12 јама и 3 стратишта (Морин оток, Орахов до и Чапљина) су опране, осунчане и чуване у згради дома у Пребиловцима до изградње спомен-храма. Педесет година након страдања, 4. августа 1991. године освећени су темељи спомен-храма и крипта, након чега су и мошти у њу положене.

in Šurmanci, Bivolje brdo, Kukaška gornja and Kukaška donja, Hadžibegov bunar and Gradina in Hutovo, Jasoč, Poplat, Golubinka and Rudine in Prenj, Zvekalica in Opličići. The exhumated bones of about 4,000 martyrs from 12 pits and three execution sites (Morin otok, Orahov do and Čapljina) were washed, sunned and kept in the Cultural Centre in Prebilovci until the memorial temple was finished. Fifty years after perishing, the foundations of the memorial temple and crypt were consecrated on 4 August 1991 after which the relics were laid into it.

Низање дувана у Пребиловцима. На фотографији су Љубица Булут (лијево), њена мајка Сава Булут (у крилу је Игњатова кћерка Светлана), до њих су Саја и Нефа Шоше. У позадини се налази Савин супруг Жарко. (Извор: Архив СНД „Пребиловци“)

Tobacco stringing at Žarko's household. In the photo there are Ljubica Bulut (left), her mother Sava (in the lap there is Ignjat's daughter Svetlana), next to them are Saja and Nefa Šoše. In the back there is Sava's husband Žarko. SND Prebilovci Archives

Фотографија сандука са посмртним остацима пребиловачких жртава настала након ексхумације из Шурманачке јаме. Сандуци са посмртним остацима фотографисани су испред Дома културе „Свети краљ Милутин“ у Пребиловцима новембра 1990. године

Photo of the chest with the remains of Prebilovci victims after the exhumation from the Šurmanci pit. The chests with the remains were photographed in front of the „Holy King Milutin“ Cultural Center in Prebilovci in November 1990.

ПРЕБИЛОВЦИ 1992–2024.

PREBILOVCI 1992–2024

FORA

MUSLIM

PECINE

P O L O Ž A

Njegovani
Mi. turski

Grukovica

U Ljeganovićima turskom
Smaje Djepe prema
Hasana Djepe

Спомен-храм и крипта у изградњи са моштима мученика нису стајали ни пуну годину дана. Поручени су почетком јуна 1992. године. Наиме, јаке хрватске снаге, састављене од регуларних снага војске Републике Хрватске, Хрватског вијећа обране и ХОС-а су у операцији под кодним именом „Чагаљ“, 8. јуна 1992. године, ушле у готово исељене Пребиловце. У селу су остале само двије старице, Драгиња Медић (64) која је одмах убијена и Гоша Драгићевић (90) која је одведена у затвор у Чапљини и умрла 1994. године.

Читаво село је тада спаљено, а наредних дана је приступљено рушењу крипте и храма у изградњи. Храм је прво девастиран, а затим и неколико пута миниран и порушен, а за поравнавање терена ангажоване су и неке грађевинске фирме из Хрватске. На мјесту на којем се налазио храм са криптом и моштима мученика, уз знање власти, направљена је депонија смећа која је уклоњена тек 2002. године.

Тhe memorial temple and crypt under construction with the relics stood not for a full year. They were knocked down in early June 1992. Namely, strong Croatia powers comprising of regular powers of Croatian Armed Forces, the Croatian Defense Council and HOS, in operation under code name “Čagalj”, on 8 June 1992, entered the almost abandoned Prebilovci. Only two old women stayed, Draginja Medić (64) who was immediately killed and Goša Dragičević (90) who was imprisoned in Čapljina and who died in 1994.

The whole village was burnt and, on the next days, they started knocking down the crypt and temple under construction. First, the temple was devastated and then mined several times before it was knocked down and certain firms from Croatia were engaged for the complete leveling. On the terrain where the temple with crypt and the relics was previously built, a landfill was formed, with the knowledge of the authorities, which was removed only in 2002. In the cemetery in Prebilovci

Над Шурманачком јамом
(Извор: Архив СНД „Пребиловци“)

Over the Šurmanačka pit
SND Prebilovci Archives

На пребиловачком сеоском гробљу разбијани су споменици и откопавани гробови након чега су спаљивана тијела покојника.

У истим акцијама порушене су двије мостарске цркве, манастир Житомислић, као и готово сви културно-историјски споменици у долини Неретве, који свједоче српско постојање, јер је и сама акција покренута с циљем затирања српског становништва на овом подручју.

Поновна обнова Пребиловаца почела је 1999. године. Почетак посљедњег грађанског рата у Пребиловцима је дочекало нешто више од 200 житеља, а у посљедњих двадесет пет година у Пребиловце се вратило 65 становника, односно 26 породица. Самоиницијативно сакупљање моштију мученика у Пребиловцима и њихово похрањивање у обновљени сеоски Дом културе извршено је 2007. и 2008. године, 2013. су освештани темељи новог спомен-храма са криптом, а храм је отворен 2015. године.

Српско национално друштво Пребиловци из Београда, које се бави изучавањем, чувањем и објелодањивањем истине о овом великом страдању, прво се обратило хрватским институцијама тражећи одговорне за злочине. Као и тај покушај, без одговора је остала и тужба предата Тужилаштву Босне и Херцеговине.

На мајском засиједању Светог архијерејског Сабора Српске православне цркве 2014.

the grave stones were destroyed and the graves dug out after which the bodies of the dead were put on fire.

Two churches in Mostar, Žitomislić monastery and almost all cultural-historical monuments in valley of the river Neretva that witnessed Serbian existence were knocked down in the same actions because the very action was started with the aim of the complete destruction of Serbian population in the region.

The rebuilt of Prebilovci started in 1999. The beginning of the last civil war was met by more than 200 inhabitants in Prebilovci and in the last fifteen years 65 people returned to Prebilovci, i.e. 26 families. Self-initiative collecting of the Prebilovci martyrs' relics and their keeping in the rebuilt village Cultural Centre occurred in 2007 and 2008 and the foundations of a new memorial temple with crypt were consecrated in 2013. The temple was opened in 2015.

Serbian National Society Prebilovci from Belgrade, which deals with research, keeping the memory and proclaiming the truth about the great suffering, first addressed to Croatian institutions looking for the responsible ones for the crimes. It remained without any answer as well as with lawsuit handed to the Prosecutor's Office of Bosnia and Herzegovina.

In the May session of the Bishops' Council of the Serbian Orthodox Church in 2014, a decision

одлучено је да новомученици пребиловачки и остали буду уврштени у ред Светих мученика, а празнују се 6. августа (24. јула) под називом *Свети мученици Пребиловачки и остали Херцеговачки мученици*. Храм је освештан и у њега су положене мученичке мошти 6. августа 2015. године.

Одбор за његовање традиција ослободилачких ратова Владе Републике Српске, донио је одлуку 2024. године да *Злочин Независне Државе Хрватске над Србима у Пребиловцима код Чајљине 1941.* буде уврштен у календар Историјских догађаја од републичког значаја.

was made that New Martyrs of Prebilovci and others should be canonized as Holy Martyrs and celebrated on 6 August (24 July). The temple was consecrated and the martyred relics were laid in it on 6 August 2015.

Committee for Cherishing Tradition of the Liberation Wars, which operates as a part of the Government of the Republic of Srpska, decided in 2024 to include the Crime of the Independent State of Croatia against the Serbs in Prebilovci near Čaplina in 1941 in the calendar of Historical events of republic importance.

Фотографија храма Васкрсења Христовог у Пребиловцима
Photo of the Church of the Resurrection of Christ in Prebilovci

Свети новомученици Пребиловачки
и доњехерцеговачки
Рад монахиње Текле из манастира
Добрићево

Holy New Martyrs from Prebilovci and
lower Herzegovina
A work by Mother Thekla from
Dobrićevo monastery

Аутори изложбе посебне изразе захвалности исказују Његовом Преосвештенству епископу захумско-херцеговачком и приморском г. Димитрију, парохији чапљинској и свештенику г. Марку Гојачићу, стручном консултанту на изради сталне изложбене поставке г. Миленку Јахури и СНД „Пребиловци-Знамен“, г. Аци Драгићевићу и Завичајном удружењу „Огњиште“ из Пребиловаца, г. Алекси Драгићевићу и Месној заједници Пребиловци, и рецензентима сталне изложбене поставке Музеја жртава геноцида под називом „Пребиловци 1941“ проф. др Горану Латиновићу и проф. др Драги Мاستиловићу.

The authors express special gratitude to Bishop Dimitrije of Eparchy of Zahumlje, Hercegovina and the Littoral, Čapljina Parish and priest Marko Gojačić, expert consultant of the permanent exhibition mr Milenko Jahura and SND “Prebilovci-Znamen”, mr Aca Dragičević and Homeland Association “Ognjište” from Prebilovci, mr Aleksa Dragičević and Local community Prebilovci as well as the reviewers of the Genocide Victims Museum permanent exhibition “Prebilovci 1941” prof. dr. Goran Latinović and prof. dr. Draga Mastilović.

ИЗБОР ИЗ ЛИТЕРАТУРЕ И ОБЈАВЉЕНИХ ИЗВОРА:

A SELECTION FROM BIBLIOGRAPHY AND PUBLISHED SOURCES:

Булајић Милан, *Усташки злочин геноцида и суђење Андрији Артуковићу 1986. године*, Београд: 1988.

Гулић Милан, *Страдања мостарских Срба у Независној Држави Хрватској 1941-1945*, Београд: 2017.

Екмечић Ђуро, *Пребиловци непроболна рана српска*, Београд: 1994.

Затезало Ђуро, *Јадовно, зборник докумената*, књ. II, Београд: 2007.

Јахура Миленко, „Страдање Срба Доње Херцеговине у геноциду Независне Државе Хрватске 1941- 45. године“, у: *Злочини Независне Државе Хрватске над Србима, Јеврејима и Ромима 1941-45. године на подручју Херцеговине*, зборник радова, Бања Лука: 2014.

Јахура Миленко, „Пребиловци насеље и породице“, *Зборник за историју Босне и Херцеговине* бр. 7, САНУ, Београд: 2012.

Лозо Предраг, Драгослав Илић, *Пребиловци*, изложбени каталог, Нови Сад, Бања Лука: 2014.

Лозо Предраг, „Упоредна анализа микродинамике Геноцида над Србима у ндх и устанка на подручјима Херцеговине и Поткозарја 1941-1942. године“, у: *Геноцид над Србима у НДХ и устанак: Козара 1942-2022. зборник радова*, уредник Горан Латиновић, Бања Лука: 2023.

Мастиловић Драга, *Херцеговина у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца (1918-1929)*, Београд: 2009.

Пребиловци село на интернету,
www.prebilovci.net

Скоко Саво, *Покољи херцеговачких Срба '41*, Београд: 1991.

Skoko Savo, „Stradanje Srba Grada i Sreza Mostara 1941. godine“, у: *Srbi u Mostaru*, Beograd: 2001.

Скоко Саво, *Антифашистичка Невесињска њушка*, Београд – Невесиње: 2012.

Скоко Саво, *Крваво коло херцеговачко: 1941-1942*, Пале, Београд: 2000.

Скоко Саво, Милан Граховац, *Злочини Независне Државе Хрватске и немачког окупатора у Херцеговини 1941-1945*, Зборник докумената 1, Гацко – Београд: 2011.

Тркља Миливоје, *Корићка јама*, Београд: 1992.

Чучковић Н. Божидар, *Злочини у Херцеговини у Другом свјетском рату*, књ. I и II, Требиње: 2003.

ПРЕБИЛОВЦИ 1941

Аушори изложбе и шексѿа кашалогa

Јасмина Тутуновић Трифунов, виши кустос, Музеј жртава геноцида, Београд, Република Србија

Предраг Лозо, виши стручни сарадник за меморијализацију, културу и политике памћења, Републички центар за истраживање рата, ратних злочина и тражење несталих лица

Драгослав Илић, виши стручни сарадник за истраживања са историјског аспекта, Републички центар за истраживање рата, ратних злочина и тражење несталих лица

Бојан Арбутина, в. д. директора Музеја жртава геноцида, Београд, Републике Србија

Рецензији:

др Горан Латиновић, Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци

др Драга Мاستиловић, Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву

Стручни консултант:

Миленко Јахура, СНД „Пребиловци“

Издавач

Музеј жртава геноцида
Трг Николе Пашића 11, Београд,
Република Србија
www.muzejgenocida.rs

За издавача

Бојан Арбутина, в. д. директора Музеја жртава геноцида

Лектура

Исидора Ињац

Превод

др Милица Карић

Извршни уредник

Бојан Арбутина, в. д. директора Музеја жртава геноцида

Ликовно графички уредник

др ум. Никола Радосављевић

Прелом шексѿа

Студио Архетип

Штампа

Intra.Net Centar, Београд

Тираж

200

ISBN 978-86-82832-11-9

PREBILOVCI 1941

Authors of the exhibition

Jasmina Tutunović Trifunov, senior museum custodian, Genocide victims museum, Belgrade, Republic of Serbia

Predrag Lozo, Senior Expert Associate for memorialisation, culture and policies of remembrance, The Republic Centre for Investigation of the War, War Crime and Search for the Missing People

Dragoslav Ilić, Senior Expert Associate for historical research, The Republic Centre for Investigation of the War, War Crime and Search for the Missing People

Bojan Arbutina, Acting Director of Genocide Victims Museum, Republic of Serbia

Reviewers:

PhD Goran Latinović, Faculty of Philosophy of University in Banja Luka

PhD Draga Mastilović, Faculty of Philosophy of University in East Sarajevo

Expert consultant:

Milenko Jahura, SND „Prebilovci“

Publisher

Genocide Victims Museum
11 Trg Nikole Pašića Sq. Belgrade,
Republic of Serbia
www.muzejgenocida.rs

For the Publisher

Bojan Arbutina, Acting Director of Genocide Victims Museum

Proofreading

Isidora Injac

Translation

Milica Karić, PhD

Executive editor

Bojan Arbutina, Acting Director of Genocide Victims Museum

Graphic editor

Nikola Radosavljević, PhD in Arts

Book layout

Studio Arhetip

Print

Intra.Net Centar, Belgrade

Circulation

200

ISBN 978-86-82832-11-9

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

341.322.5(=163.41)(497.15)"1941"(083.824)
341.485-058.65(497.15)"1941"(083.824)
94(497.15)"1941"(083.824)

ПРЕБИЛОВЦИ : 1941 / [аутори изложбе и текста каталога] Јасмина Тутуновић-Трифунув ... [и др.] ; [превод Милица Карић] = Prebilovci : 1941 / [authors of the exhibition] Jasmina Tutunović Trifunov ... [et al.] ; [translation Milica Karić]. - Београд : Музеј жртава геноцида = Belgrade : Genocide Victims Museum, 2024 (Београд : Intra. Net Centar). - 105 стр. : илустр. ; 20 x 20 cm

Упоредо срп. текст и енгл. превод. - Тираж 200. - Библиографија: стр. 104-105.

ISBN 978-86-82832-11-9

1. Тутуновић-Трифунув, Јасмина, 1974- [аутор]

- а) Жртве рата -- Срби -- Пребиловци -- 1941 -- Изложбени каталози
- б) Ратни злочини -- Усташе -- Пребиловци -- 1941 -- Изложбени каталози
- в) Пребиловци -- 1941 -- Изложбени каталози

COBISS.SR-ID 149415689

Музеј жртва геноцида
Genocide Victims' Museum